מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · חידושי הרד״ל

חידושי הרד״ל על ויקרא רבה

רבי דוד לוריא

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חידושי הרד״ל על ויקרא רבה

רבי דוד לוריא

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חידושי-הרדל-על-ויקרא-רבה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 7
פרק ג 8
פרק ד 9
פרק ה 11
פרק ו 12
פרק ז 14
פרק ח 16
פרק ט 17
פרק י 19
פרק יא 20
פרק יב 22
פרק יג 23
פרק יד 25
פרק טו 27
פרק טז 28
פרק יז 30
פרק יח 31
פרק יט 33
פרק כ 37
פרק כא 38
פרק כב 40
פרק כג 43
פרק כד 44
פרק כה 46
פרק כו 48
פרק כז 51
פרק כח 53
פרק כט 55
פרק ל 57
פרק לא 59
פרק לב 62
פרק לג 64
פרק לד 66
פרק לה 68
פרק לו 70
פרק לז 71

פרק א

פסקה א

א **נקראו הנביאים מלאכים**. עיין ב"ר פס"ח ובמ"ר ר"פ ט"ז:

ב **פנחס בשעה שהיה רוה"ק כו'**. לקמן ס"פ כ"א:

ג **מבית אב שלהן**. פי' על שם עיקר ענינם. שהוא שליחות לדבר בשם ה' נקראו מלאכים כלומר שלוחי ה' (וש"ב הרב מוהר"ר מאיר ברלין ממאהליב הגיה בית אב שלהן שנקראו הנביאים מלאכים הה"ד כו'. ופירושו בנין אב של כל הדרשות האלו שהביאו כאן הנה מקרא זה אבוהן דכולא):

ד **ביירה ויהב ארנונא**. (בסנהדרין כ"ז) אמרי' שמותר לזרוע בשביעית משום ארנונא (ובירוש' משמע חרישה מועטת וע"ש בתוס') ובערוך ע' הונא הביא הגי' אנונא ע"ש פירושו:

ה **לשמוע בקול דברו**. א"ר תנחום בר חנילאי זה משה בנוהג כו' כצ"ל. ודרש לשמוע בקול דברו קאי ג"כ על גבורי כח דרישא זה משה שהיה בכחו לשמוע כל הדבור. וכן דרש על זה להלן שויתי עזר על גבור (הר"מ ברלין):

פסקה ב

י **ר"א פתח ישובו כו'**. במ"ר רפ"ח:

ז **שבאין וחסין בצילו** ותפס לשון המקרא (רות ב) אשר באת לחסות תחת כו':

ח **נעשו עיקר כישראל** כד"א דגן בחורים כו'. כמו שהדגן עיקר המאכל שעליו יחיה האדם. כן הבחורים עיקר העם בכחם. ורמיזי ג"כ במאי דכתיב לקמיה ילכו יונקותיו כו' שדרשוהו (בברכות מג) על בחורי ישראל:

ט **תני רשב"י למה נקרא שמו לבנון**. ספרי שם:

פסקה ג

י **לא ניתן ד"ה אלא להדרש**. רות רבה פ"ב (ועיין מגלה י"ג) ופירש הדין קריא ויכתבם שמעיה כו'. לפ"ז משמע שמשה כתב ותיקן כל המשמרות הכתובים בד"ה שם. אבל (בתענית כ"ז) ובירושלמי שם חולק ע"ז ע"ש:

ט **לפני המלך זה מם"ה הקב"ה**. מפני שכתוב כאן המלך סתם. ולהלן שם במשמרות הל וים כתיב לפני דוד המלך. לכן דרש ליה על מם"ה:

י **וצדוק זה אהרן הכהן**. אפשר דרש שהצדיק הדין עליו כמ"ש וידום אהרן:

יא **אף לוי היה שמו**. ר"ל ז"ש הסופר מן הלוי לשון יחיד ולא מן הלוים כמ"ש בכ"מ. דדרשי' ליה על לוי יחידי ששמו כן:

פסקה ד

יב **י"ח כו' ה' לצורך עצמו.** נראה שזהו פרטן. א' גלית (שמואל א' י"ז). ב' מאתים ערלות (שם יח). ג' ויצא דוד וילחם בפלשתים (שם יט). ד' קעילה (שם כג). ה' גשור גזרי ועמלקי (שם כז). ו' צקלג (שם ל). ז' בעל פרצים (שמואל ב' ה'). ח' עמק רפאים (שם). ט' מתג האמה (שם ח). י' מואב (שם). י"א הדדעזר (שם). י"ב ארם דמשק (שם). י"ג ארם בני מלח (שהיא מלחמה אחרת והוא אדום כמ"ש בתהלים). י"ד בני עמון (שם. וי"א וי"ב). ועוד ארבעה כן מלחמת ד' בני הרפה (שם כ"א) שנאמר בכ"א מהן ותהי עוד מלחמה (וכפשטי' שהן מלחמות אחרות ערד"ק. ולדרשת חז"ל דויך אלחנן את גלית הגת הוא גלית הפלשתי. אפיק חדא ועייל חדא במקומה הא דכתיב (שמואל א' י"ח) ויצאו שרי פלשתים וגו' שכל דוד מכל עבדי שאול) הרי י"ח מלחמות. וחמשה שלצורך עצמו שבהן נראה שהן. א' מאתים ערלות שהיה להתחתן במלך. ב' גשורי גזרי עמלקי שהיו לצורך עצמו לשלול מהם שלל להחיות נפשו ונפש העם אשר עמו. ג' ציקלג. שעל שהיה מתגרה תחלה בעמלק לצורך עצמו הוא שפשט עמלק בצקלג (ועוד נראה שמלחמה זו באה לעונש דוד על שאמר לאכיש שיתחבר עמו להלחם בישראל וכ"מ אח"כ בתועליות הרלב"ג שם). ד' מלחמת בני עמון. דוד הסבה בעצמו על שעבר על ד"ת ושלח לדרוש שלומם כמ"ש ז"ל שם. ה' מלחמת יושבי בנוב מילדי הרפה שכתוב שם ויאמר להכות את דוד אמרו (בסנהדרין צה) שבשביל דוד היתה ע"ש (ואי בעית לאפוקי חד מיניה ולחושבה לצורך ישראל. עייל במקומה מלחמת גלית הפלשתי שמשמעות פשט הלשון שהיה שואל דוד מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי וגו' שבשביל זה הוא שעלה ברצונו תחלה להלחם בו. לכן חשובה לצורך עצמו):

פסקה ה

יג **ר"ע ואית דמתני לה בשם ר"ש בן עזאי** כצ"ל. וכן שנויה באדר"ן ס"פ כ"ה משמיה דבן עזאי:

יד **וכן הלל אומר כו'.** שמ"ר פמ"ה:

טו **ה' בסוף תיבותא עמ"כ.** ועמ"ש בס"ד בהגהותי לשמ"ר פ"ג בזה:

פסקה ו

טז **מתלא אמר דעת קנית כו'.** קה"ר פ"ז [ובמ"ר] פי"ט (ונדרים מ"א):

יז **שדיבורך חביב עלי כו'.** דבריו בשפתי דעת להורות לעושי המלאכה. וגם כמ"ש להלן שהיה אומר וכותב על כל דבר שמו של מלך (שהוא היה מיחד השם עליו כפי שנצטווה

ביחוד. ובכח זה הוא שהיה ביכלתו של משה לבדו להקים המשכן כמ"ש לעיל ס"פ פקודי):

פסקה ח

יח **א"ר שמואל בר נחמן כו' י"ח צוויים**. ירושלמי פ"ד דברכות:

יט **ואגרנימון של מדינה** פי' במ"ע ממונה על מכירת מאכל ומשקה שבשוק:

פסקה ט

כ **ברם הכא ויקרא אל משה וידבר ה' אליו**. א"ר אבין כו' כענין שנאמר אני אני כו' כצ"ל. הר"מ ברלין (וע"ל פי' שישעיה קבל נבואתו כמשה מפי הקב"ה לכן למדין ממנו למשה):

פסקה יא

כ **ונתרזיה מתוך כו'**. עמ"כ והוא מרפיון מעיים מפני החלחלה כההיא (דמגילה ט"ו) על ותתחלחל (וכן כאן כתיב קול ה' יחולל כו' שנדרש על שעת מ"ת. וכתיב בסיפיה ובהיכלו כלו אומר כבוד. כשנקבע הדבור במקומו בהיכלו (במשכן ובמקדש עי' תנחומא שם) אז היה האומר כבוד כלו שכל מלכי עובדי כוכבים שכנו בכבוד ולא הזיק להם הדבור עוד כדלהלן):

כא **מתים**. אבל משהוקם אוהל מועד תני ר"ח כו' כצ"ל:

כב **תני ר' חייא כו'**. בתו"כ כאן. וכן ברוב המקומות שמובא בויקרא רבה תני ר"ח הוא בת"כ. ומכאן שר"ח סדר תו"כ. וכן סדר ומסר לרב כל כללי דאורייתא. וכן סדר עולם רבא הדר ר"ח אליביה דר' יוסי כמ"ש בס"ד בהגהות ריש שה"ר:

פסקה יב

כג **היתה הנבואה מצויה כו'**. לכן היו מרגישין בקול הדבור ומתחלחלין ממנו. ומשהוקם המשכן לא היתה מצויה עוד. לכן לא הרגישו עוד:

פסקה יג

כד **מה בין נביאי כו'**. **ב**"ר פע"ד:

כה **כאדם שבא מארץ רחוקה**. ר"ל שלכן כתיב בהם בלבן ואבימלך ובלעם לשון ויבא אל כו'. שאין זה מקומו הראוי לו ובא ממרחק אליהם. ובחנם דחק היד"מ:

פסקה יד

כו **מה בין משה כו'**. עיין (יבמות מ"ט) ובחידושי הרמב"ן שם:

פסקה טו

כז **שאין בו דעת**. פירוש דרך ארץ וענוה שלא יתגאה בחכמתו וקרבתו לפני המקום. וכדרשת האדר"ן שהביא המ"כ לזה מאם נבלת בהתנשא. ועיין תדא"ר פ"ו שמשם הועתק מאמר זה לכאן:

פרק ב

פסקה א

א **עשרה נקראו יקרים**. מדרש שמואל פ"ח שו"ט מזמור קט"ז [פ"ח]:

ב **זה אברהם כו' זה משה כו'**. פליגי בפלוגתא דמייתי בב"ר פכ"ח אקרא דלאלף דור ע"ש:

ג **זו שרה**. שלא הגיעה למעלת אברהם וכתיב בה ותכחש שרה:

ד **זו יוכבד** שלא הגיעה למעלת עמרם אבל עון לא מצאנו לה בפירוש:

ה **כיון ששמעו שהן אסורות כו' עמ"כ**. ודין זה שכתב שנאסרו לעובדי העגל אינו ברור ותלי באשלי רברבי ואכמ"ל בזה. והפי' הנכון שכיון ששמעו פרשת עריות שנאסרו לבעליהן קרובים קבלו בשמחה אבל באנשים דרשו (ביומא ע"ה) בוכה על עסקי משפחותיו (והמ"כ יצא לו זה מלשון המדרש בשה"ר פ"ד פ"ח דנקט לתרווייהו כחדא שם. שלא נתנו מנזמיהן לעגל וכיון ששמעו שאסורות כו'. לכן פירש שהכל דבר אחד ועי' בשהש"ר פ"ו פ"ג:

פסקה ג

ו **פלטיאני** רות רבה פ"ב וריש מדרש שמואל ופר"א ר"פ מ"ה ועמ"ש שם בס"ד:

ז **איזהו ילד שעשועים**. תנחומא ר"פ תצוה:

ח **די דיבורי שנתתי בו**. דיבור לשון קשה שהוכחתיו די לו לעונשו ואינני יכול לעונשו בפועל כי המו מעי לי. וע"ז מוסיף ר"י ב"ר סימון שאפילו בשעת הדיבור של תוכחה אינו יכול לסבול:

פסקה ד

ט **שאותה לבשתי ביום מלכות**. נמצא כבודה תלוי בכבוד מלכותו ולמאן דאמר ביום שנתמנתי זקן נמצא כבוד גלוי חכמתו בעולמו תלוי בכבודה:

פסקה ז

י **ואם עשית כן ותיטב לה' משור פר**. שהוא קרבנו של אדם הראשון עי' יד"מ. ואפשר מכוין לדרוש זה אדם כי יקריב מכם קרבן שהקרבן מכם יוטב ורצוי יותר משל אדה"ר:

פסקה ט

יא **פרט לעובד כוכבים שהוא מביא עולה**. עי' יד"מ שרצה להגיה שאינו מביא עולה אלא נדרים ונדבות והוא [נגד] הגמרא (דמנחות ע"ג) ובכ"מ. ונראה שצ"ל כלשון הברייתא בחולין שהביא המ"כ וחסר כאו עוד בבא דהתם. וכצ"ל מכם פרט למומר עובד כוכבים מכם פרט לעובד כוכבים שהוא מביא עולה ר"ל שבהם אין חילוק בישראל עובד כוכבים כבישראל ובכל ענין מביא עולה:

יב **ארשב"ג פ"א הייתי**. תיבת ארשב"ג ט"ס ובתד"א פ"ו שמשם הועתק כל המאמר עד סוף הפרשה ליתא אלא אליהו הוא שמספר זה:

פסקה י

יג **שספר עצמו**. עמ"כ וכדמסיים והשוה את שמם כו':

פרק ג

פסקה א

א **ומדות**. עיקר הפירוש שהוא מדרשי התורה ספרא וספרי הנדרשין בי"ג מדות. וכן יתפרש מ"ש רשב"י לתלמידיו שנו מדותי. שהיינו מדרשי התורה שחיבר רבי שמעון בן יוחאי כמו ספרי דסתמיה כר"ש. (וכן חיבר על כל התורה ולא בא לידינו. והרמב"ן בפי' להתורה הביא בכ"מ מכילתא דרשב"י לס' שמות:

ב **גייפא בחזורין**. שמ"ר ס"פ ל"א:

ג **במחצה במתלא**. אמר כו'. גי' המ"כ במחצה ומביירן וכ"ה בקה"ר:

ד **טובה דריסה אחת**. דרש כף נחת לשון נוח כף רגלו של המקום כביכול:

ה **שאין ישראל כו'**. בזכות שבת. ירושלמי תענית פ"א סוף ה"א וע' שמ"ר פ' כ"ה:

ו **עמל זה עוה"ז**. כדתנן יפה כו' מכל חיי עוה"ז אלא ורעות רוח רעותא דרשיעא כו' בעלמא הדין ר' יצחק פתר קריא כו' כצ"ל:

פסקה ב

ז **שבא באחרונה**. פי' שנולד לאחר שכבר נקרא שמו ישראל ולכן נקרא זרע ישראל וע' ב"ר פפ"ב:

פסקה ג

ח **כיצד אדם צריך להתוודות**. ירושלמי שלהי יומח:

ט **מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו ר"י וריב"ח**. רי"א כאדם שהוא מלחים כו' ריבח"א כו'. המטה ומדביקן זל"ז ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ריב"ש זו עשירית האיפה רבנין

ורשב"י כו' אלה החמור להלן עשירית האיפה נפש כי תקריב כו' כצ"ל וע' בילקוט ישעיה:

י **וויתר לנו סליחה אחת משלו**. אתיא כרבנן שעשירית האיפה לא הראה לאברהם ולא כרת ברית עליו לכן קרא ליה וויתור משלו:

פסקה ה

יא **אגריפס המלך**. שוח"ט מזמור כ"ב:

יב **הוציא מחט**. עיקר הפי' נראה שעניינו מלשון מוחטת שהביא הערוך ע' מחט מן הילמדנו ופירושו ענין פליטת קיא:

פסקה ו

יג **בריתי היתה אתו כו'**. כל המאמר ברייתא בת"כ פ' שמיני פרשת מילואים פסקא ל"ז:

יד **בשעה שיצק כו'**. (הוריות י"ב):

טו **כדרך שלא הרהר א"א** וכה"א מישרים אהבוך כו'. לת"ת מה כתיב בסוף כצ"ל כמ"ש היד"מ ודרש מישרים אהבוך על אברהם שנקרא אוהבי שעבד מאהבה והיה זה במישרים שלא הרהר אחר מדותיו (עי' שמ"ר פ"ו) וים לומר עוד שמישרים נקרא מדת משפטו של הקב"ה שבט מלכותו וכמ"ש מישרים אשפוט (וכמ"ש בזוהר דמנצפך שהן הג' נקראין מישרים):

פרק ד

פסקה א

א **הן די תליא מרי זיינו כו'**. ב"מ פ"ד:

ב **מרצחים עבדין קטוליא** להוציא שלא נפרש מרצחים שם התואר כלומר עתה יליונו בה אנשים מרצחים:

ג **מקום שנעשה** מדה"ד בדוהמ"ב שמה הרשע שמה וימח את כל היקום כדתנן דוהמ"ב אין להם חלעוה"ב (ובירושלמי שם ילפינן לה מהאי קרא) ורוה"ק צווחת כו' מדה"ד בסדומיים וה' המטיר על סדום שמה הרשע כדתנן אנשי סדום כו' בדין ורוה"ק צווחת כו' כצ"ל. והענין לומר שלכאורה הוא כעוות הדין ח"ו שכבר קיבלו עונשם בעוה"ז ונימוחו מעוה"ב ג"כ וע"ז רוה"ק משיבה כי גדלה עוונם מנשוא:

ד **מכינותינו ויד עני ואביון** לא החזיקה (יחזקאל טז) לקמן נאמר הנפש נתנה במקום המשפט וחוטאת. זה ג"כ בא לדרוש מקום המשפט שמה הרשע (ומפני זה הובא דרשת פסוק זה לכאן):

ה **מקום שהפכתי קללת בלעם כו'**. שזה היה בשטים בערבות מואב כמ"ש (מיכה ו) ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים:

ו **אכול הדם** כי הדם הוא הנפש ואת יוצאת וחוטאת נפש כי תחטא בשגגה כצ"ל ותפס איסור דם בחטאת כדרך הש"ם למינקט חטאת חלב וחטאת דם כמ"ש התוספות בכמה מקומות ויש לפרש שבא לדרוש סוף המקרא דלעיל מקום הצדק שמה הרשע מקום שהצדקתים בו ואמרתי כי הדם בנפש יכפר שמה הרשע שמה אוכלים הדם וחוטאים בו:

פסקה ב

ז **להבל היוצא מפיו**. הבל דבור של חטא כמ"ש (איוב ל"ה) איוב הבל יפצה פיהו. ומפני שהדיבור הוא עיקר גדר מותר האדם מן הבהמה לכן אין מספיק כל מע"ט שסיגל נגד חטא שבו:

ח **בפיטורין היוצא כו'**. תנחומא ס"פ מקץ:

ט **ולא לריח רע**. כוונת העמל באשר הוא עושה יהיה בשביל שיוכל לקיים גופו ויושלם בפיו גדר המדבר כפי הרצון העליון ולא בשביל האכילה עצמה שאין סופה כ"א להתעכל לריח רע:

פסקה ג

י **מלא קוצין ושכח והלך כו'** בבבלי עירובין (ק') מסקינן שמותר להלך ע"ג קוצין בשבת והויק"ר הוא אגדה ירושלמית סובר כדעת הירושלמי שם. ושלהי ביצה דאסור:

יא **אף בנדרים אסור** צ"ל אמר [ט"ס הוא ואני הגהתי זה על מה שנדפס בטעות בד"א רשב"ל אסר אף בנדרים כו'. שצ"ל רשב"ל אמר. ועתה שהדפיסו כן בפנים. נתחכמו לכתוב הג"ה זו על אסור דסיפא]:

פסקה ה

יב **לפיכך אני מניח הגוף ומדיין עמך**. בא לדרוש מ"ש נפש כי תחטא ולא כתיב אדם כי יחטא:

פסקה ו

יג **ישראל א' חוטא וכולם מרגישין**. בא לדרוש מ"ש נפש לשון יחיד. ור' אלעשא דלהלן בא לדרוש זה:

פסקה ז

יד **בשם ר"י** ק"ד מזמורים אמר כו' כצ"ל וכ"ה בפ"ק דברכות:

פרק ה

פסקה א

א **דרש ר"מ והוא ישקיט**. כל המאמר בב"ר פל"ו:

פסקה ב

ב **ידעו עיט ולא שזפתו עין איה** ר' לוי כו' כצ"ל. ועל עין איה מפורש הדין בר הדיא כו':

פסקה ג

ג **הוי השאננים כו**'. כל המאמר בבמד"ר פ"י (רל"ז ד'):

ד **גת פלשתים** אלין תלוליא דפלסטינייא בא לדרוש מה ששינה לסמוך כאן מלת פלשתים לגת (כמו שהרגיש רד"ק) לומר שאין זו עיר גת אלא הוא תלוליא תלי עפר שבגבול פלשתים שיורדים מעליהם לעמק פלשתים:

ה **כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק כשהיו כו**' כצ"ל:

ו **זרבובית** הראב"ד בבעל הנפש שער המים והביא הרא"ש בהל' מקוואות סי' למ"ד שהוא קנישקנין שבשבת: (ס"ב):

ז **מפתה את הגוף לזנות**. דורש שם מפתגותא מפתה גיוותא (כלומר הגוף וסתם פתוי הוא לזנות או דורש גיותא כמו גיפתא בחילוף פ"א רפה לוא"ו ופירושו שונה בלשון ארמי:

ח **וסר מרזה סרוחים כו**' כצ"ל:

ט **אלא זו בלבד** פי' זו שהיתה ידועה בימיהם שנשארה ונראה שהיא דיוסמת שבשבת (דף קמ"ט) ע"ש:

י **יחד זה עוזיהו המלך** כמו אחד העם מיוחד שבעם (גם אדם יחד דרש על המלך שהוא אדם יחידי וכולל בנפשו כל עמו יחדיו התלוים בו):

פסקה ד

יא **מעשה בר"א** ור"י דברים רבה פ"ה:

יב **וקרא עליו הפסוק כו**' ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו רחב"א כו' כצ"ל:

יג **עבד מביא פר ורבו מביא פר העבד קודם**. נראה דגרסינן ורבו מביא שעיר וכן הגיה בפ"מ בירושלמי שלהי הוריות ולפי"ז מה שמביא דתנן פר המשיח כו' נמי צריך לגרוס ברייתא דתוספתא שם דפר קודם לשעיר ועיין בפ"מ שם:

פסקה ה

יד **קבוע בבה"ק הערוך גרס בבית הכנסת**. וצ"ל שעי"ז שיש לו יתד בבהכנ"ס זוכה למקום בבה"ק של אותה העיר:

טו **עשה** (כ"ה בילקוט) כמין שובך ונתן קברו עליו דרש מרום קברו שעשה בנין גבוה כשובך (כן המשילו בסוטה מ"ב הגובה בשובך):

טז **זו כספיא המוזכר** (בעזרא ח') בכספיא המקום (ולזה נתכוון רש"י בפירוש ישעיה ג"כ):

פסקה ו

יז **ארפון להון מדידהון כו'**. עמ"כ ובהג"א פ"ז דחולין סי' י"ג כתב אף בחול אין מתעסקין בקבורתו אפי' הכלבים אוכלים בו:

פסקה ח

יח **שעריה מקווץ** כצ"ל:

יט **אלו תוקפי עבירות** סיים בשח"ט כענין שנאמר נחל איתן:

פרק ו

פסקה א

א **עד חנם אלו ישראל כו'** דב"ר פ"ג:

ב **שפתיתם אותו בסיני**. מסיים שם כד"א ויפתוהו בפיהם וגו':

ג **ברם הכא כו'** ולא איש נראה שר"ל ז"ש אעשה לאיש כפעלו. שרוה"ק אומרת להקב"ה שלא יאמר כן כי לא איש הוא:

פסקה ב

ד **ומתיר את הגנבים**. בילקוט הגי' מגייר את הגנבים והוא ט"ס וצ"ל מגייד בדלי"ת שכן גירסת הערוך ע' גד י"ב ופירושו כמו מנגיד:

ה **שאין הכל אלא מהקבלנין**. כמ"ש (גיטין מ"ה) לא עכברא גנב אלא חורא גנב:

פסקה ג

ו **ואת אמרת כן**. כ"ה בילקוט וכצ"ל:

ז **אפי' על אמת**. במ"ר פכ"ב:

ח **וסייע לרבי אסי**. עמ"כ גירסת ילקוט לרבנן. והיינו על זה שאין מוסרין שבועה למי שרץ אחריו וכ"ה בפסיקתא דעשרת הדברות בדיבור לא תשא ושם גרס כאידך עובדא דאיתתא מסייע לר' יונה (ובירושלמי דשבועות פ"ו ה"ה גרסינן מסייעא לר' אסי מעובדא דאיתתא וששם נשנה איפכא דברי ר' אסי ור' יונה):

ט **מן דבורי' נסתי' לקניא** כצ"ל ואפשר צ"ל מן ריתחי' פי' מן כעסו:

פסקה ד

י **והוא עד ועד אין בה כו'** מעיני יבמה אם פירושו שאין בה שום עד רק הקב"ה יודע ועד לפ"ז יש לגרוס להלן מעיני אישה ולא מעיני בוראה ואם נפרש שמפרש והולך רמז בדיני סוטה בפרשה זו ודרש והוא עד שאז משתנה הדין שאינה שותה כדכתיב ועד אין בה הא יש בה אינה שותה. א"כ יש לגרוס להלן או ראה ונעלם מעיני אישה ולא מעמעם ורואה כדדרש לה הכי שם בספרי ובבמ"ר:

פסקה ה

יא **בקי הי' משה** בהלכות דם וחלקו שהדם משתנה והולך כמ"ש בכריתות (כ"ב) מטפה המשחרת ואילך ומשה היה בקי להכיר השינוי שמשתנה מחציו בכיון:

יב **באגנת כתיב לא זה גדול** ע' ערוך ערך אגן:

יג **זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה** וכתיב לקמיה להפרכם את בריתי:

יד **אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם כמה שכתוב כו'** כצ"ל ודרש צוה מימי קדם בתורה ויספתי כו':

טו **תני ר"ח נקם בברית כו'** בת"כ וע"ש שהק"א והמפרשים נשמט מהם במכ"ת דברי המדרש ודחקו לפרש הת"כ:

טז **ושאר הגוף לא לקה** בתמיה:

יז **נזכרתם אותו הדם כו'** כצ"ל וכ"ה הלשון לקמן ס"פ י"ט:

פסקה ו

יח **א"ר סימון בארי כו'**. לקמן פרשה ט"ו:

יט **מן הדא** והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נבאיא (עזרא ה) כצ"ל ור"ל דנביאיא ל' רבים קאי על זכריה ועל אביו עדוא:

כ **נביא בן נביא** המצפצפין אלו המציצין והמהגין כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט וכן הי' הגירסא לפני המ"כ:

כא **ולשון תסגוד לאלהים** כצ"ל. פי' תשתחוה:

כב **התורה העדה בנו אם לא יאמרו כדבר הזה**. שכתבה אם לא יגיד ונשא עוונו וכדלעיל:

כג **אין לו שחר ר"י וריב"ל כו'** תנחומא ר"פ אמור ופ' תשא סי' י"ד:

כד **ר"א בר כהנא אמר חשך ואפלה כו'**. פסיקתא דויהי בחצי הלילה בסופה ותנחומא ר"פ בא ושאלתות דרב אחאי סוף פ' צו:

פרק ז

פסקה א

א **ועד שנה שנתעוררה**. צ"ל ועד שעה:

ב **למען שמי וגו'** וכתיב שם ונשפטתי אתכם גו' כאשר נשפטתי את אבותיכם וזהו דיני דינין דהכא:

ג **קרבנם ופוחסו**. כ"ה גי' המ"כ. ובילקוט כאן ובמשלי הגי' ופותחו וט"ס וצ"ל ופוחתו. והאי עוררה דיני דינין דעגל הוא כמ"ש וביום פקדי כו' וכמ"ש (בסנהדרין קב) ובשמ"ר במקומו. אבל יותר נכון דגרסינן עוררה עליו כלומר על אהרן וכדמסיים ובאהרן התאנף כו':

ד **הוא שהקב"ה אומר כו' אמחנו מספרי**. שלא להזכיר שם אהרן בתורה אלא בניו כדלהלן:

ה **לעצים בשביל בניהם דתנינן תמן כו'**. עי' בגמרא בתמיד שם ט' א':

פסקה ב

ו **אני כבשתי את יצרי**. נראה דצ"ל זבחתי את יצרי דדרש זבחי אלהים רוח נשברה שזבח יצרו (וכמ"ש בירושלמי פ' הרואה שדוד עמד עליו והרגו) וע"ל ר"פ ט':

ז **עומד ובונה כו' המזבח כו'**. הקרבנות כו' כדכתיב להלן תבנה חומות ירושלים כו' אז יעלו על מזבחך פרים:

ח **ולשוח בהדא ברכתא רצה כו'** אית דבעי משמיענה מן הדא זבחי כו' כצ"ל. והוא הכל סיום דברי רבנן שאומרים בשם אית דבעי כו' לדרוש זה מקרא דזבחי כו' אבל מגוף הברכה כגי' הספר אין משמע כלל שצריך לשוח:

ט **א"ל זה כבוד גדול**. בבמ"ר ר"פ י"ג הלשון כך אתם מכבדים לי איני מלך כו'. וכן יתפרש כאן וכי זה כבוד גדול הראוי למלך:

פסקה ג

י **בתחילה והלכו כו'** פי' בתחלה תדרוש פשטי המקראות ואחר כך כו' תבוא לדרשא דעולה על הרהור הלב:

יא **ע"ד דר' תנחום כו' נטפלו בהן והלכו כו'**. ולפ"ז קידשם קודם שהלכו לביתם מכל חטא המצוי בעת המשתה כמ"ש סקבא דשתא רגלא:

יב **ע"ד דר"מ כו'** ולאחיותיהם בסעודה שזימנם לסעודה כד"א ואל העם כו' כ"ה בילקוט ולפ"ז איוב היה עושה להם סעודה בביתו אחר שהקיפו ימי משתה האחרון זה לזה

והיה מקדשם ומזמנם לסעודתם ומטהרם בעולות קודם שיכנסו לסעודתו שיבואו לביתו כבר נקיים:

יג **עכשיו שאין קרבנות מהו להתעסק בהם** וכ"ה בפסיקתא דאת קרבני לחמי וכצ"ל ור"ל אם יש בהם חיוב להתעסק או הן רק כהלכתא למשיחא:

יד **בזכות משניות** שבהם ניכלל כל דינין הנוהגין ושאינן נהוגין משא"כ בתלמוד [שעל סדר טהרות לא נתחבר תלמוד. ואף על קדשים שנתחברו (בבלי וירושלמי רק שהירושלמי נגנז מאתנו אח"כ מטעם שכתבתי ע"ז במ"א בלקוטי בס"ד) לא היו רגילין בו כ"כ. שאף בברייתות תוספתא של קדשים לא היו רגילין רק בשל ד' סדרים הנהוגים כמ"ש התוס' בב"מ (קי"ד) ע"ש]:

טו **מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה וכי יש כו'** כצ"ל:

טז **אשר עשו וגו'**. וישמרו את כל צורתו ואת כל חוקותיו ועשו אותם וכי יש כצ"ל:

פסקה ד

יח **כימי עולם כימי משה כו'** ת"כ ר"פ שמיני ע"ש בק"א ובשלהי איכה רבא. והא דדרש כימי עולם כימי משה נראה כמ"ש (ישעיה סב) ויזכור ימי עולם משה עמו [ובפי' הגר"א לתו"כ כ"י הגיה כאן בהפוך כימי עולם כימי שלמה וכשנים קדמוניות כימי משה ע"ש]:

יט **כימי עולם כימי נח**. מסיים באיכה רבה שנאמר כי מי נח זאת לי ור"ל דדרש כימי תיבה אחת וכמו שת"י שם כימי עלמא ע"ש במנחת שי:

כ **במה שהוא מתנה על העולה כו'** כ"ה בפסיקתא ובילקוט פ' פנחס וכצ"ל פי' ממה שחזר ושנה עליו כ"פ:

כא **מכאן שהעולה כליל** אפשר צ"ל מפני שהעולה כליל:

פסקה ה

כב **קרוב לקט"ו שנה**. בפי' לפר"א פנ"ג בארתי בס"ד שצ"ל קרב למאה ועשרה שנים (כמנין וקד מן תיבת תוקד) והן ל"ט של מדבר וי"ד גלגל ונ"ז נוב וגבעון שהיו בהם האש במזבח הנחושת של משה אבל בבית עולמים וכן בשילה היו של אבנים כדאיתא (בזבחים סא) ע"ש:

כג **תני בש"ר הושעיא כעובי דינר כו'**. בשלהי חגיגה מייתי לה במזבח הזהב (וע"ש בירושלמי) ואפשר כאן נמי גרסינן להאי קושיא אס תימר דהוי גלד כו' עד גרדיון היו בו. להלן אחר מימריה דר"ל במזבח הקטורת:

כד **דינר גרדיון** פי' מ"ע דינר מטבע של גוראדיאנוס קיסר ונראה שזהו דינרא קורדינאה (שבחולין נ"ד) וכ"מ אח"כ במ"ע שם:

כה **בשלם הבשר הבשר היה מבשל כו'** כצ"ל ולשון בשלם הבשר דקרא דרש:

פסקה ו

כו **שכל המתנאה כו'** שוח"ט מזמור י"ח ועיין תנחומא כאן שמביא בכל אלו מקראות שכתוב בהן לשון עליה ר"ל שעלה וגבה לבם למעלה:

כז **זריבתן לחלוטין** ב"ר פכ"ח:

כח **נ"נ כו'** לא נידן אלא באש עמ"כ שגם הוא נשרף חציו וכ"ה בתנחומא כאן וע' בשה"ר פ"ו פ"ז:

פרק ח

פסקה א

א **מטרונא שאלה**. עי"ש בהגהותי בס"ד ב"ר ריש פ' ויצא:

ב **רבי יהודה בצרייא פתר קריא** כצ"ל:

פסקה ב

ג **א"ר שמואל בר נחמן כיון שהתחיל כו'**. ירושלמי סוטה פ"א ה"ח:

ד **בשלשה מקומות** צרעה ואשתאל ומחנה דן גם כן שם מקום כמ"ש הרד"ה [והוצרך ליתן הכתוב ב' סימנין מחנה דן שם העיר ובין צרעה ואשתאל. כי העיר מחנה דן נבנית אח"כ בימי פסל מיכה. ובימי שמשון לא היתה עדיין והי' הסימן רק בין צרעה ואשתאל]:

ה **פוסע פסיעה אחת** דרש לפעמו לשון פעמי רגל:

ו **כך אהרן אוכל וכו'** ויצא ממנו קרבן אפשר בסמך זה לסיפיה דקרא מעז יצא מתוק כן מאהרן יצא קרבן מתוק לגבוה שלכן כל קרבן מנחת כהן כליל לחביבותו ע"ל פ"ז:

פסקה ג

ז **אמר ר' אליעזר מתאוה היה דוד**. שה"ר רפ"ה:

פסקה ד

ח **עשירית האיפה מעכבת**. ירושלמי ריש יומא [ועיין בבמ"ר נשא פ"ו באות ט' בהגהותי בס"ד]:

ט **שנאמר כי ממזרח שמש עד מבואו וגו'** ובכל מקום מוקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כצ"ל ודרש ליה על עשירית האיפה שקרבם מחציתה בבוקר ממזרח שמש ומחציתה בערב במבוא השמש. וזהו מנחה טהורה שמעלה עליו הכתוב כאילו היא מוקטרת בכל מקום מסהע"ס:

פרק ט

פסקה א

א **נא כבוד וגו'** ותן לי תודה ויען עכן כצ"ל:

ב **לשבים את הדרך אראנו בישע אלהים** הה"ד ובני זרח כו' כצ"ל. ור"ל שנמנה עם הצדיקים וזכה לעוה"ב כדמפרש [והראה ופשט ספקו של אלישע אחר ששאל לר"מ ומקבלין כדון וא"ל עד דכא עד דכדוכה כו'. וכן עכן שם קודם שנידון במיתה וזכה לעוה"ב]:

ג **איתן זה כו'**. כל המאמר בבמ"ר פי"ט:

ד **זמרי ריבל"א כו'**. (ירושלמי פ"ו דסנהדרין ה"ג):

פסקה ב

ה **אלו מסקלי דרכים** כצ"ל:

ו **אלו סופרים משנים כו'** ודרש עליהם אראנו בישע אלהים דלקמן פ"ל שהם זוכים לעמוד בימינו של הקב"ה:

ז **אלו שהן מדליקין כו'** שאול לא זכה כו' ודרש עליו אראנו בישע אלהים כד"א (שמואל א יא) כי היום עשה ה' תשועה בישראל. וכן זכה לעוה"ב במחיצתו של שמואל הנביא:

ח **דארשב"ל שאול כו'**. ירושלמי ספ"ג דשביעית ותנחומא תצוה פ"ח:

פסקה ג

ט **ירותתי גבך כו'** מורשה קהלת יעקב. ע' (פסחים מט):

י **דרך זו ד"א**. לקמן פ' ל"ה:

פסקה ד

יא **סלירא וישב עליה עמ"כ**. ופי' הראשון נכון (ולפי' ב' הגרסא סלידא. בדלי"ת שהוא שכר פעולה וע"ע ע' סלרין) שמתפרש הדרשא על תודה יקריבנו בזכות קרבן תורה יקריבנו הקב"ה כביכול לישב לפניו:

פסקה ה

יב **ארי"י הטפש הזה** כמו לקמן ס"פ כ"ה ובמ"ר פ"י ושה"ר פ"ה פ"ב:

יג **מתרגם חובתו**. עמ"כ ודריש יליץ כמו המליץ שהוא מתורגמן ועניינו כאן מפרש וממליץ עבור חובתו לכל שלא עבר על כריתות וחייבי לאוין רק אשם הוא חייב:

יד **בקדקד ראשיהם**. עיין ביד"מ בבמ"ר שם ונראה הטעם מפני שהקב"ה פדה עמו מבית עבדים ונתן להם הרמת ראש (כמ"ש ביד רמה ות"א ברישׁ גלי) ולפשוטו זהו סימן תפילין טטפת ועטרה על הראש לסימן חירות (כמ"ש פ"ק דר"ה ח) שלוח עבדים עטרותיהם

בראשיהם) וז"ש וראו כו'. כי שם ה' כו' זהו תפלין שבראש. וזה שבא על השפחה שוולדה כמותה עושה זרעו עבדים ולכן נתלה בקדקד ראשו:

טו **ד"א אוילים יליץ אשם** ובין ישרים רצונו זה שהביא קרבנו כו' את בני לוי וגו' וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים. ד"א אוילים יליץ אשם זה שמביא קרבן על חטאו ובין ישרים רצונו זה שמביא קרבן שלא על חטאו כצ"ל. ופירש תחלה דרש אוילים זה שמביא קרבנו כתת האוילים זבח שאין עושה תשובה ואין מתכפר לו ותקנתו שילך בין ישרים הן שבטו של לוי (שנקראו ישרים כד"א (ד"ה ב' כט) כי הלוים ישרי לבב) כי תורה יבקשו מפיהו ורבים השיב מעון ואז יהיה קרבנו לרצון ומביא סמך לזה מדכתיב אחר וטהר את בני לוי כו' וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים:

פסקה ו

טז **מירכתי צפון לכשיתעורר מלך המשיח כו'** כצ"ל. וכ"ה בירושלמי פ"א דמגלה ובבמ"ר:

יז **בהמ"ק הנתון בדרום** כדתנן בפ"ב דמדות רובו מן הדרום וכמ"ש (יחזקאל מ') ועליה כמבנה עיר מנגב וכמ"ש בב"ר ס"פ ל"ט ע"ש בהגהותי בס"ד:

יח **בעוה"ז בשעה שרוח כו'**. אסתר רבה פ"ב:

יט **שמשמשות בו ב' רוחות כו'** אל תכלאי. אפשר ירמוז לשתי מתנות עושר וחכמה. כמ"ש שולחן בצפון ומנורה בדרום. שבעוה"ז אין משמשות כאחת ומבטלות זא"ז כמ"ש לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות. אבל לע"ל מתאחדות לשמש כאחת אומר לצפון תני מצפון זהב יאתה ובכל זה לא תכלאי לסבב מונעים למתנת התימן החכמה:

פסקה ז

כ **ר"פ כו' לע"ל כל הקרבנות כו'** ע"ל פכ"ז ושוח"ט מזמור נ"ו ומזמור ק' ותנחומא פ' אמור:

פסקה ט

כא **נוסעים במחלוקת כו'**. איכה בפתיחתא סי' י"ח:

כב **שאסור כו'** שלום במקום מטונף (שבת י'):

כג **חדא איתתא** וילפא שמעא ליה (רגילה לשמוע לו) ענתא מדרשא (נתאחרה הדרשא דר"מ) אמתינת כו' וכ"ה בירושלמי ספ"א דסוטה ובמ"ר פ"ח וכצ"ל:

פרק י

פסקה א

א **פתר קרא באברהם כו'** ב"ר ר"פ ל"ט:

ב **חייך שי' דורות שמנח כו'** לדברי הספרים שכתוב חבריך מלא יו"ד. יש לרמוז היו"ד על עשרה דורות אלו:

פסקה ב

ג **מטייל הייתי בבית תלמודי כו'**. נראה דמקרא (דלקמיה דקרא דגוי נתתי שמביא להלן) בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמוע כלמודים דרש שכשהיה מטייל בלמודו יעיר לו אזן לשמוע הנבואה כשומע הלמודים ומיד אח"כ אנכי לא מריתי גוי נתתי כו':

ד **אבל מפי הקב"ה כו'** ז"ש בסנהדרין (ק"ג) וגם דם נקי שפך מנשה כו' עד אשר מלא כו' מפה לפה שהרג את ישעיה דרש ליה מן פה לפה שישעיה קיבל נבואות מפה לפה:

פסקה ג

ה **ומשה רבינו יורד ומבערה** כצ"ל:

פסקה ד

ו **אנטנינוס כו'** מביא זה ג"כ לדרוש הצל לקוחים ומטים למות ע"י תפלתם:

ז **ר"ש בן חלפתא היה** שמצאנו בו עוד פעם שביטל גזירת המיתה מהילד הנימל במעשה שבקה"ר פ"ג פ"ז:

ח **ומרך קאים על רגלו** עמ"כ ונכון לפרש שאנטינוס היה עומד שם לראות הפלא בעצמו ואמר זה כלפי הקיסר:

ט **מיד נזדעזע**. אולי יש לפרש שהזיע (שהוא ענין אחד עם זעזוע) וחלצתו חמה וקצת כעין מעשה זו ע' עבודת כוכבים:

י **תבא לקיחה של כאן** היינו קח את אהרן דהכא ובתנחומא משמע דהיינו קח את המחתה וגו' והולך אל העדה וכפר עליהם דפ' קרח ובזכות זה שכפר שם על העדה נתכפר למה שהביא כאן חטאה ונגף על העם:

פסקה ה

יא **ר"י ברבי חייא וריב"ל כו'** כצ"ל וע' סנהדרין (לז) ובדב"ר פ"ח:

יב **כעצם הזה כו'** שה"ר ספ"ח וע"ל פ' י"ט:

פסקה ו

יג **הכתונת על לובשי כלאים** וי"א על שפיכת דמים כד"א ועשה לו כתונת כו' כ"ה בירושלמי דיומא (ושם גרסינן קרא דויטבלו הכתנת בדם וכ"ה בעירכין ט"ז) וכצ"ל דלא כיד"מ ולמ"ד על הכלאים א"צ להביא ראיה שהוא פשוט מפני שהכתונת של כלאים:

פסקה ז

יד **כדי שלא יצטער** וז"ש (שמואל ב' כ"ב) ואויבי תתה לי עורף (ונראה מ"ש בת"כ בחקתי והביאו רש"י בחומש שם על ונפלו אויביכם לפניכם לחרב שיהיו נופלים שלא כדרך כל הארץ. דהיינו שתהיה נפילתם על פניהם לפניכם שלא כדרך ליפול לאחוריו וכדי שלא יצטער כדהכא):

טו **הד"א טמנם בעפר כו'**. לעיל מיניה כתיב ראה כל גאה הכניעהו הדוך רשעים תחתם ונדרש על גלית שנתגאה כלפי מעלה ונפל תחתיו:

טז **על שם על במותימו תדרך**. פי' במותימו הוא מקום הגובה שבגוף והוא גב האדם דהיינו שנפל על פניו ארצה דרך על גביו:

פסקה ט

יז **עשה כמן גבעה כו'** אפשר ר"ל כמ"ש בב"ר פ' ע"ד למה נותן הגמלים באמצע כו' הוי רואה כו' יושב על בימה כו' ע' יד"מ שם וכן כאן רמז לקרבן אהרן כאלו נדון על הבימה וריחם עליו:

פרק יא

פסקה א

א **ראב"כ פתח חכמת נשים כו'** (*) כצ"ל:

ב **ז' ימים ויברך כו'**. יום השביעי מכוון לדברי התוספות (סנהדרין ל"ח) ד"ה חצבה שלכן קורא עמודיה שבעה שגם בשבת באה מנוחה וכדאיתא בב"ר ספ"י:

ג **טבחה תוצא הארץ נפש חיה בהמה כו'** כצ"ל פי' דבר העומד לטביחה:

ד **ערכה שולחנה כו'** דשא עשב מזריע זרע פי' דבר הערוך מוכן לשולחן וה' מיני פירות הארץ וזרעים חיים:

פסקה ב

ה **ז' שנים מסיקין כו' בנשק כו'**. חושב כאן ז' מיני כלי זיין לשבעה שנים:

ו **דעבד פרטגמיא עבד משתותא**. פרטגמיא היא סעודות מריעות שהיו עושה בתולה קודם נשואין (וכענין מכי יהבי שערי באסינתא) ואותן מרעים שהיו קרואים לסעודה זו

היו מזומנין ג"כ לסעודת משתה של הנשואין עצמה (וז"ש בירושלמי דשביעית שהביא המ"כ שהמת באותן ז' שנים סימן שאינו מזומן לעוה"ב):

פסקה ג

ז **בר קפרא עביד כו'**. ב"ר פס"ד:

ח **טבחה אלו העונשים**. מלשון שר הטבחים:

ט **יינה אלו ק"ו כו'** שהן עיקר יינה של תורה שצריך להוציאו ע"י טורח כמו היין מן הענבים:

י **שהטיסן הקב"ה** כצ"ל והוא לשון פריחה כלשון על גפי שהוא כנפים:

יא **וקרא אותן אלקות** הה"ד והייתם כאלהים מקרא זה היא פתוי הנחש ונכון לגרוס אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פ"ב) וזהו שמסיים כאן חסר לב אמרה לו כי עפר כו' (כלומר שנחסר מטובת מעלתו הראשונה שהיה בלבו חכמת אלהים והיתה מחיה אותו לעולם) כדכתיב בסיפא דהאי קרא אכן כאדם תמותון:

יב **מי פתי יסור הנה**. סור הוא הנוטה מדרך הישר כמ"ש בב"ר פ"נ סורו נא עקמו כו' ולשון הנה פי' רש"י בסנהדרין שם על עץ הדעת ואפשר עיקרי' סמוך על מי פתי יסור הנה הכתוב להלן בפרשה באשת כסילות (ומיושב ביותר לדרשת הגמרא בסנהדרין (שם) מי פתאו לזה אשה):

פסקה ד

יג **זה סדור** לה"פ שנקרא מערכת וערוך על השולחן:

פסקה ה

יד **בעקמנות כו'** זה שמי לעולם ולפי שעה אהיה כו'. ולכן בשם הויה נאמר אח"כ זה שמי לעולם ולפי שבא בעקמנות לא זכה להגלות לו אז בשם המיוחד שהוא מעלתו של משה כמ"ש וארא כו' ושמי ה' לא נודעתי גו' והוא שם ההנהגה התמידי אף בעת שההנהגה ע"י איזה מדה ושם שיהיה מ"מ בהעלם מסותר בו הנהגת שם המהוה תמיד. אבל גלוי שם אהיה שגילה לו עתה אינו כ"א ההנהגה לפי שעה:

פסקה ו

טו **כל מ' שנה כו'** משה מלשמש בכה"ג שמ"ר פל"ז:

טז **בחלוק לבן**. ירושלמי פ"ק דיומא ובבבלי תענית (יא):

פסקה ז

יז **בקשו לסמותה** כ"ה בשאר מקומות שיש מאמר זה שציינתים בס"ד בב"ר פמ"ב:

יח **וקויתי לו שאמר כי לא תשכח** כצ"ל:

יט **בעי למיזכי בכל ביעתא** כצ"ל והוא פי' לקעקע ביצתן. וענינו ליטול כל ביצי ואפרוחי העוף ואינו מניח כלום לקיום המין (ולשון למזכי הוא כזוכה מן ההפקר כאסוף ביצים עזובות):

כ **שבו ביום שנבנה בנינו של בית נגנז**. בפסיקתא דכלת משה הגי' שעתיד לגנוז מפני בהמ"ק וכדאמרינן (בסוטה ט) כשנבנה בהמ"ק נגנז אהל מועד (וכל כליו) אבל בב"ר שם וש"מ מסיים עלה שנאמר ולא יכול משה לבוא אל אוה"מ כי שכן עליו הענן ונראה פירושו שתחילה היה הכבוד מלא כל המשכן ואח"כ נגנז ושכן רק על הכרובים (וערמב"ן פ' פקודי) והיא כענין אור ז' ימי בראשית שנגנז אח"כ (וכמו כל ענייני המשכן שהיו שווין לימי בראשית):

פסקה ח

כא **אר"ע נמשלו ישראל לעוף** שמ"ר פ"ה ע"ש:

כב **דתני רשב"י לא במקום כו'** ספרי בהעלותך פסקא צ"ב:

כג **עתיד הקב"ה למנות לו כו'**. שה"ר פ"א ספ"ד ושם פ"ז וקה"ר פ"ז פי"ב:

פסקה ט

כד **לחולה כתיב** עי' מנחת שי שלא נמצא כתוב כן בספרים שלנו ואפשר גרסינן לחילה כתיב ביו"ד והכוונה שכתוב בלא מפיק ה' כי היכי דנדרוש שה' זו אינה ה' נקבה אלא מעיקר המלה הוא שם מחול:

כה **והן חלין עליו כעולמות**. כ"ה בשה"ר פ"א וכצ"ל ופי' שהוא ראש חוללין והן עליו סביב:

כו **עלמות בזריזות** כצ"ל מלשון עלם שהוא בחור וזריז בכחו:

פרק יב

פסקה א

א **לשון נקי הוא כדכתיב כיס כו'**. עמ"כ וכי"ב בקה"ר פ"א פי' מצא עסוקין בריבה א' וא"ל לא כן כתיב כים כו' ע"ש:

ב **כשושנה אדומה כו'**. רומז למ"ש בכהש"ר פ"ז (וכן בסנהדרין לז) סוגה בשושנים שאומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופירש ומושלו בסייג של שושנים הגודר בעד המשל כערמת חטים וכי יתן עינו בכוס פורץ גדר השושנים ויתהלך במישרים:

ג **אם ת"ח הוא סוף שמטמא כו'** ומטהר כו' ר"ל ז"ש בסיפא ולבך ידבר תהפוכות:

ד **ביתיה מישרה** ר"י ב"ר רדיפא כו' ושותה בהן יין מה הדין קדירא כו' בטמיתיה א"ר אחא כו' כצ"ל פי' שתחלה מוכר קדרות נחושת ואח"כ אף קדרא דחספא ועבד ביתא מישרים בלי שום כלים:

ה **שתי א"ל עשרה קסטין כו'**. דרש הלמוני לשתי תיבות הל מוני הוללים אותו במנין הכוסות ובל יודע:

ו **למי שאינו עמל בד"ת**. דרש למי שיח למי ששח דברים בטלים ואינו עוסק בד"ת והוא תשובה על למי אבוי ואח"כ חוזר לדרוש למי מדינים בע"א כפשטיה דקרא:

ז **בין אדם לחוה למיתה**. כ"ה בילקוט משלי ואתיא כמ"ד בב"ר חוה ראשונה חזרה לעפרה ועיין בנשא רבא נ"א:

פסקה ג

ח **תני חזקיה נעשו ד"ת כו'**. דב"ר פ"ח:

פסקה ד

ט **שמהן גופנא כו'** ע' ערוך ע' תלת נ"א בזה (הר"מ ברלין):

פסקה ה

י **א"ר הלל כזה שהוא עובר כו'** איכה פ"ב אותח':

יא **וכנס אלף משבטו** בילקוט ירמיה הגי' פ' אלף:

יב **והיתה מסטרתו לכאן כו'**. כצ"ל וכ"ה הלשון באסתר רבה פ"ד ובירוש' פ"א דפיאה ובקדושין ובכ"מ:

יג **ויאמר כמו שאמר מי ה'**. אפשר למואל (דלעיל) דרש למי (ו' במקום יו"ד) וע' במ"ר פ"י:

פרק יג

פסקה א

א **בניו של אהרן שהיה בצד המיתה בקרב חכמים כו'** כצ"ל ולשון תוכחת חיים דרש. שע"י שקבלו תוכחה זכו לחיים אחרי שנגזר עליהם מיתה:

פסקה ב

ב **בשם רשב"י משל לאחד שיצא לגורן כו'**. ספרי פ' הברכה פיסקא שמ"ג:

ג **את טעין מלחית לית את טעין מלחית**. כשאתה טעון הרבה דהיינו ב' סאין כבתחלה וכשאינך טעון הרבה רק סאה א' אעפ"כ אתה מלחית. כלומר ואיני יודע עוד מה לעשות

עמך בטעינה אם לא לפרוק לגמרי ממך (עיין ספרי שם) וכדלהלן עמד ופרקה כו'. (ועיין רבי' בחיי כאן מה שחסר כאן במאמר):

פסקה ג

ד **לא נתנו המצות אלא כו'**. ב"ר פמ"ג וחכ"א זו כו'. בילקוט הגי' והצדיקים אומרים כו' כלומר שואלים כן. והתשובה להם מפרש ואזיל ראב"כ חדוש כו':

ה **אמר הקב"ה** (ישעיה נא) תורה מאתי תצא חדוש תורה מאתי כו' כצ"ל ור"ל חדוש הוראת שעה:

ו **ואכול כו'** בשביל שתאכלו ממנו לע"ל. עמ"כ דדרש ואכיל. וכמ"ש (יואל ב') ואכלתם אכול ושבוע והללתם וגו' דמדרש בסעודת לע"ל:

ז **לפיכך משה כו'** אשר תאכלו תני ר"ח מלמד כו' וזה טמא ורבנן אמרי זאת החיה מטריפתה לא תאכלו:

פסקה ד

ח **כמין גלגלת** (ובילקוט גרס לה א"ר אבהו) של אש כו' אפי' כל שהוא אר"ל אם זכיתם כו' חיורא כו' ארשב"ל כל הנביאים כו' כצ"ל:

ט **אם זכיתם תאכלו**. אם זכיתם לאחוז בזאת התורה אז החיה תאכלו:

י **דאר"א צריך יהודאה כו'**. לקמן פל"ה ושה"ר פ"א פ"ה:

יא **יאי מסכינותא כו'**. (חגיגה י:) ע"ש בתוס':

יב **דעל לבי' דסוסיא חיורא**. ירמוז שהרצועה אדומה הרומזת למדה"ד אוחזת בעד הסוס לבן שלא ירוץ יותר מדאי כן אחזת מדה"ד בעד שפע מדת הטובה לישראל יותר מדאי כדי לאחוז על לבם שלא יבעטו מרוב טובה:

פסקה ה

יג **כוס התרעלה**. עמ"כ ועיין בס"ד בהגהות ב"ר פט"ז:

יד **שאין תורה כתורת א"י**. בספרי ר"פ עקב יליף לה מן הכתוב (הר"מ ברלין):

טו **עקרב משרצת** ס' שמ"ר פ"א ע"ש:

טז **מיער אם זכיתם מן היאורה**. עמ"כ וע' אדר"ן פל"ד:

יז **ולבו לא לקה**. אף כשנטרד היה לו קצת לבב אנוש בכדי להרגיש בצערו אבל לא דעת צלולה שבפירוש כתיב (דניאל ד') ולקצת ירחין כו' מנדעי עלי יתוב. ומפרש מ"ש לבבי' מן אינשא ישנון שנשתנה קצת. ואידך מ"ד דרש מן אינשא ישנון לגמרי ואידך קרא דלבב אינש יהב ליה מפרש ליה על מלכות בלשצר שנחלשה מלכותו אז כמפורש שם:

יח **דאר"י על כן הכם כו'**. אסתר רבה רפ"א:

יט **שהיתה מעמדת בגזרותיה**. עמ"כ ונראה צ"ל מעמדת פנים בגזרותיה ופירושו מעיזה פנים (וכההיא דב"ר פ' צ"ד כל המעמיד פנים כו') ולכן מושלה בנמר כמ"ש עז כנמר:

כ **מתיב כו'** לרשב"ל בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול כו' נתתי אבחת חרב וגו' ודא מה עבד כו' כצ"ל. דדרש ד"פ חרב על ד' וחרב שלישתיה על ראמולוס ששקולה נגד ג' לר"י ור"ל משני תכפל משמעותו עוד יותר מג"פ:

כא **אר"י בר סימון דריוש כו'**. אסתר רבה פ"ו:

כב **רבי פנחס כו' לא פרסמוה כו'**. ב"ר ר"פ ס"ה:

כג **לסנקליטין**. עמ"כ ובאמת סנקליטין הן יועצי המלך אבל הממונים על ההריגה נקראים ספיליטורין:

כד **כל כו' כלל אותו רשע כו'**. עיין סנהדרין (צב):

כה **א"ל כותאי מן קדם יהודאי כו'** כצ"ל וע' יומא (ס"ט) ובמגלת תענית פ"ח. אבל בפסיקתא דפרה הגי' א"ל בני פלטין דידיה. וכן ראיתי ביוסיפון לרומיים (ושם פורט השרים בשמם):

כו **חללתי נחלתי וגו'** על זקן הכבדת עלך מאד זה ר"ע וחבירו כצ"ל:

כז **ולמה נקרא כו' שמחזרת כו'**. קה"ר פ"א פי"א עמש"ש בהגהות בס"ד:

פרק יד

פסקה ב

א **הלשון הזה משמש ב' לשונות**. ע' יד"מ. ועיקר נראה דעל לפועלי אתן צדק קאי שמשמש לשון שירה על שבחן של צדיקים (האמור בפרשה שם לא יגרע מצדיק כו' וכל המענה) ולשון דבר על מפלתן של רשעים (האמור שם לא יחיה רשע כו') שאין אומרים שירה על מפלתן של רשעים (כדאי' בסנהדרין לט). ובמכילתא בשלח שלכן לא נאמר כי טוב בצאת לפני החלוץ ביהושפט) אלא לשון דבר כמו צדוק הדין:

ב **נאמר על הרחוקים שנתקרבו** בילקוט איוב הגי' נאמר על הרחוקים. ואמרי לה על הרחוקים שנתקרבו איפשר ללשון ראשון הוא על הרשעים שרחוקים מה'. וללשון שני רחוקים שנתקרבו הן צדיקים ובעלי תשובה עספ"ה דברכות:

ג **אם אליהו אמרו מאליו כו'** מפני שהוא תחלת מענה יש לומר שעדיין אינו מדברי רוה"ק אלא התחלת דבר כנטילת רשות לדבר:

ד **ומאיר לו שם נר**. מסיים בס"פ המפלת וצופה מסוף העולם ועד סופו. ויש לפרש דהיינו אשא דעי למרחוק שבנר שכלו צופה בכל העולם וע"ז יתן צדק לפועלו:

ה **חבוש בבית האסורים כו' כך הולד כו'**. וז"ש מ"ש במענה שם על יוצא מבית האסורים ואם אסורים בזקים כו':

פסקה ג

ו **משמרו שלא יפול וימות**. כ"ה להלן וזהו חיים וחסד ויש לפרש שז"ש ופקודתך שמרה רוחי שפקודתך על הטבע היא שומרת רוחי בבטן:

ז **במקום נאה**. בילקוט איוב הגי' במקום יופיה (וגם כאן אפשר צ"ל במקום נויה) וכמ"ש בברכות בהוד יפיה וע' שה"ר פ"ד:

ח **ואין זה חיים וחסד**. כחיים שהוא המזון שזימן לולד בהנקתו עשית עמדי חסד דרך כבוד:

ט **כמה מאכל כו' ואינו דוחה כו'** ואף שהמאכל ומשקה הם במעבר אחר ממקום הוולד מ"מ היה להם לדחוק ע"י מלוי המעיים את הוולד ממקומו (גם המשקין מתמצין ויוצאים במקום הוולד):

י **קינין קינין**. עמ"כ ובילקוט איוב הגי' כנין וכ"ה בערוך ע' כן האחרון ופירושו לשון כנוניות והדרא דכנתא:

יא **אר"מ כל ט' כו'**. ועושה חלב. ר"מ לטעמיה פ"ק דנדה (ז):

פסקה ד

יב **ר"א ור"י ור"ע כו'**. בכורות מ"ה ושם נשנו דברי ר"י ור"ע בהיפך:

יג **בגיחו כו'**. שיתגאה לצאת ובגיחו מפרש כפשטיה לשון נמשך לצאת ולשון מתגאה דנקט הוא מסיפא דקרא בגאון גליך:

יד **בשומי ענן לבושו כו'**. תוספתא ספ"ב דברכות:

טו **רא"א בגאון גלליך** כצ"ל ופי' אע"פ שהוא מלא גללים שם הקב"ה בחוק הטבע שמתגאה להתחבב בעיני הכל לחבקו ולנשקו וע' פכ"ז:

פסקה ה

טז **בעוון חוללתי** בעוון מלא ר' אחא כו' כ"ה בערוך ערך עו (הר"מ ברלין):

יז **כלום נתכוין אבא ישי כו'** להנאתו. אפשר הדבר מכוון למ"ש בדוד בשו"ט שם שנתכוין לשפחתו ע"ש אבל בלא"ה לא יתכן שישי שמת בעטיו של נחש לא יכוין רק להנאתו ולא לקיום המצוה והמין:

פסקה ט

יח **אם של אשה מלא דם וממנו יוצא כו'** ונופלת לתוכו ועומד ומיד נוצר הוולד כצ"ל כדלקמן נקפא ועומד:

פרק טו

פסקה א

א **בג' מקומות יצא הרוח כו'**. ב"ר פ' כ"ד וש"נ:

ב **היא אותה של יונה** בשביל אותה הבית כו' אותה של יונה ואין לך גדולה כו' כצ"ל ופי' שאותה של אליהו היתה להחריב כל העולם וכ"ה בב"ר ובירושלמי שציינתי שם:

ג **ועמדת בהר ארי' בשעה שהרוח יוצא כו'** שאני עשיתי א"ר תנחום כו' תולדות אדם ומים תכן כו' וכצ"ל ועי' בב"ר וירושלמי שם:

פסקה ב

ד **א"ר סימון ב' דברים כו'** . לעיל ספ"ו:

ה **שנתנה בו רוח קטיקטון**. עמ"כ והערוך גורס (ולפי הנראה זה דבר בפני עצמו) יום שנתנה בו רוח קטריטון נעשה ריואמטיקוס וע"ל פי"ח:

ו **אדם היה משוקל**. צ"ל הזה משוקל:

ז **פעמים שהדם רבה על המים ונעשה מצורע**. וכן אמרו בבכורות (מ"ה.) דם רבה שחין רבה (הר"מ ברלין) ונראה שז"ש להלן כשהולך אצל הנדה בניו מצורעים שע"י ריבוי הדם באמו גורם בטבע הוולד ג"כ לריבוי דם וממילא צרעת רבה:

פסקה ג

ח **מי פלג לשטף כו'** גומא בפ"ע כו' (ב"ב טז.):

ט **ותחרוב את העולם א"ר אבין כו'** כצ"ל ושבנתיים יתיר:

פסקה ד

י **נכונו ללצים שפטים מוכנים** במ"ר פי"ג. ע"ש:

יא **שמואל אמר חרס** כו' גמי כ"ש מותר לטלטל בתוך הבית תני ר"י כו' כ"ה בירושלמי פ"ח דשבת ה"ד דווקא מן הבית אבל באשפה לא וכמו במגופה להלן וע' בבלי שבת (קכ"ד) שמביא זה לראיה למ"ש לעיל וקושר עליו גמי מבית מפני שהוא מוכן (הר"מ ברלין) אפילו רשע וחזר בו כו'. בילקוט תהלים הגי' אפילו רשע ובוטח בו חסד יסובבנהו. ופי' מדכתיב והבוטח ולא כתיב ובוטח דריש דקאי על רשע דרישא שאם

בטחו בה' דהיינו שחזר בו כדהכא חסד יסובבנהו (גם מצינו ביומא ט): רשעים היו אלא שתלו בטחונן כו'):

פסקה ה

יב **משל לחמורה שרעת ונכוית**. פי' נתרועעה ונשברה רגלה (ואיפשר גרסי' ששרעת לשון שרוע וקלוט שנשמטה ונשברה רגלה (וניכוית לרפואה כמ"ש בפ"ג דחולין שיכולה לכוות ולחיות) ועי' במ"ר רפ"ט

פסקה ו

יג **שאכל את ככרה שאינו**. מעושר כלומר שאוכל אצל אשה ככר שאינו מעושר גורם לו להכשל בה אח"כ. ואיפשר ככרו גרסינן ובשביל שמזלזל במעשרות סופו להכשל בזונה (ועיין בסוטה ד'):

פסקה ח

יג **כיצד ראיית נגעים כו'**. ת"כ ומתני' ספ"ב דנגעים:

יד **תנא כל הנגעים אדם כו'** שם ודב"ר ספ"ו:

פסקה ט

טו **ששף כנחש ע"ש על גחונך תלך**. דהיינו שסוחף מעיו כמ"ש בפר"א פי"ד ודרש ספחת כמו סחפת:

טז **מכחה של זקן**. עמ"כ והיד"מ לעיל ס"פ שמיני פי' דבראש או בזקן דריש:

פרק טז

פסקה א

א **הה"ד שש**. מביא זה משום סיומא משלח מדנים בין אחים שהוא המספר לה"ר ולסיים עלה תורת המצורע המוציא ש"ר וכמש"ל אי"ה:

ב **ורבנן אמרין שבע מה מקיימין ושבע כו'** כצ"ל:

ג **וכולן לקו בצרעת** איפשר בא לדרוש זה בלשון תועבת נפשו שתועבה הוא מצורע שהוא נתעב ומרוחק מן הבריות וכד"א (איוב ל) תעבוני רחקו מני:

ד **ושפח ה' בנות ציון יען כי גבהו בנות ציון דהוו שייפין** כצ"ל:

ה **דהוו שייפין כו'**. שלא נפרש כי גבהו הוא כלל וחוזר ופירש גבהותן ותלכנה נטויות גרון כו' בא לפרש גבהו בעצמן דהוו שייפין כו':

ו **אם יבואו שונאים כו'** פסיקתא דותאמר ציון:

ז **שפחות מכודנות**. אסורות בזיקים להיות אמהן משעבדין לעולם:

ח **שמר משפחותיהם**. ע' יבמות (י"ז):

ט **שלא יתערב זרע**. תפס לשון המקרא (עזרא ט'):

י **לב חורש כו'**. בעזיה שכתוב בו (ד"ה ב' כ"ו) גבה לבו עד להשחית:

יא **ר"ז לא הוי יתיב בזיקיה ר"א לא עייל כו'**. כ"ה בכתובות (ע"ז) וכצ"ל (ומשם הוסיפו המעתיקים לשון זה בכאן) ובאמת מאמר זה כתוב להלן בפרשה ולשון הגדות ירושלמי בע"א:

פסקה ב

יב **מעשה ברוכל כו'** מאן בעי למיזבן כו' איפשר רוכל זה היה אלכסנדראי דמייתי לה בפ"ק דעבודת כוכבים (י"ט ע"ב) כעין זה ע"ש:

יג **ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט**. איפשר משום שיש לפרש שגם מקרא דלהלן סור מרע ועשה טוב וגו' נמשך למי האיש החפץ חיים וא"כ הוא כולל קיום כל התורה כולה ובא הרוכל והודיע שעיקר מי האיש נמשך רק לנצור לשונו:

פסקה ג

יד **שיאו לרומא**. ע' בהגהותי לב"ר פי"ט בס"ד:

טו **אף הוא מזוהם** כלומר להמצורע שלוקה בצרעת על גסות הרוח שהעלה שמים שיאו:

טז **תמן ליה ולא מכירין ליה** שכיון שכתוב רואיו הרי ישנו בעולם ואיך אומרים איו אלא שאין מכירין שנשתנה ע"י צרעתו וכאיוב. על שום דכתיב זאת תהיה כו' מוציא שם רע. כמ"ש (בערכין טז:) הוא הפריד בין איש לאשתו כו' לכן בדד ישב ויתרחקו הבריות ממנו:

פסקה ד

יז **ולרשע כו' לספר חוקי** מפרש ואזיל שם פיך שלחת ברעה כו' תשב באחיך תדבר כו' הרי מספר לה"ר שלוקה בצרעת וכתיב ביה על שפם יעטה שאסור בד"ת כמש"ל אי"ה:

יח **בן עזאי היה כו'** שה"ר פ"א. ומה שמביאו כאן. אפשר לומר שאע"פ שכ"כ חביב להקב"ה העסק בד"ת שיורד האש ומלהט כבסיני. מ"מ ברשע אין הקב"ה חפץ בקלוסו ובתורתו (ואיפשר גרסי' הא דבן עזאי בתר דר' לוי דמצינו בתנ"ך כו' וע"ז מייתי דבן עזאי שהיה חורז מן התורה לנביאים ולכתובים):

יט **מה"ת ועל שפם יעטה** ודרשו (במ"ק טו.) שיהיו שפתותיו מדובקות. ושם מסקינן שמותר בד"ת (רק איפשר אינו שונה לרבים) וכאן משמע שאסור (ועי' בפתיחתא דאיכה דהצרוע סי' כ' דדרש על שפם יעטה שלא היה אחד מהם יכול להוציא ד"ת מפיו):

פסקה ז

כ **מאדם יהא שלא יבואו עליו חליים**. נראה דבא לדרוש הא דכתיב כאן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע. לומר שמן האדם הצרוע תלוי הדבר רפואתו שאם שב ורפא לו ואם ישמע בקול ה' כל המחלה לא ישים עליו:

פסקה ח

כא **צ"ט בעין וא' בי"ש**. רב כדעתיה דאמר צ"ט בעין וא' בי"ש ור' חנינא ור' נתן אמרי כו' צ"ט בצנה וא' בי"ש רב ור"ח כדעתיה רבעל דהוי שרי בבבל כו' כצ"ל ע"פ הירושלמי פ' שמנה שרצים (ובמ"כ ציין פ' אלו קשרים וט"ס הוא):

פסקה ט

כב **תקשיב אזנך שלום שלום כד שלימו מיניה זכיא לרחוק כו'** כצ"ל. ופי' דדרש שלום הראשון לשון תשלומין (וכי"ב להלן פי"ז שלום רשעים) כשנפרעו ממנו נעשה זכאי וקורא לו הקב"ה לשלום:

כג **לרחוק ר' הונא כו'** מצורע שהיה רחוק ונתקרב אמר ה' כו' כצ"ל:

פרק יז

פסקה א

א **אך טוב כו' יכול לכל כו'**. איכה רבה פ"ג פ"ט:

ב **בהוללים אלו שלבם כו'** לקמן פ"כ:

ג **אלא בשלומם של רשעים כו'**. כלשון המקרא (תהלים צא) בשלומת רשעים תראה:

ד **לא הרהרתים בחלאים**. עמ"כ ויש לפרש לא הכתים בחלאים שיבואו מפאת זה לידי הרהורי תשובה בלבם. אבל העיקר גי' חרחרתים וכן גי' ערוך ופירושו לשון חום והוא כפול מן חרה ומלשון החרחור:

ה **ולא צביתים בעונות**. הערוך פירש עונות חוטין וכדלקמן. ופי' צביתים לא אסרתים יחד. ויש לפרש עונות חטאים ופי' לא צביתים לא חשבתי עליהם לכרוך עונותיהם יחד עליהם:

ו **אלו הציבין לעונות**. כן גי' ערוך ופרושו חוטין דקין. ועל לאספליטין פי' במ"ע מיתרים. ובשוח"ט הלשון בע"א ע"ש:

ז **לא ינוגעו לפיכך משה מזהיר לישראל כי תבאו וכו'** ונתתי נגע צרעת. ר"ל מה ששאלו בשורה היא שהנגעים באים מפרש שהיא טובה שעי"ז יחזרו בתשובה:

פסקה ב

ח **ביום שיגרה הקב"ה אפו כו'** ויענשו בנגעים וכמ"ש במרים ויחר אף ה' בם והנה מרים מצורעת וכן אמר (איוב כ') ויחר עלי אפו וגו' גדודיו:

ט **הא כיצד אדם אומר לחבירו כו'**. דב"ר פ"ו:

פסקה ג

י **על עשרה דברים נגעים כו'**. ע' לעיל ר"פ י"ד ובמ"ר פ"ז וזהר בלק:

יא **ואין הסגרה האמורה כאן כו'**. לקמן פ' כ"א:

יב **שהיה נהנה מן ההקדשות**. ע' לעיל פ' ה':

פסקה ד

יג **אין בעל הרחמים פוגע כו'**. רות רבא פ"ב פסיקתא דבחצי הלילה ועי' תנחומא פ' בהר:

יד **כיון ששמע מיד מת** וז"ש בתריה עוד זה מדבר כלומר עודנה חי ומדבר מכלל שמת מיד:

טו **לא היו ולואי לא היתה בא ליתן אימתה עליו**. כ"ה ברות ובפסיקתא שם (ולשון לואי איפשר רומז למ"ש בסוכה נ"ב ובירושלמי פ"ק דתענית ה"ד שהקב"ה מתחרט עליהם שבראם):

טז **מה אני כו'** לעשות קל מן שמיא נפל מקרא הוא דניאל ד' ואמרו שהוא שרו של נ"נ ואינו ענין כ"כ לכאן וברות רבא ובפסיקתא שם ל"ג לי':

פסקה ו

יז **ג' פרוזדוגמאות**. ירושלמי פ"ו דשביעית דב"ר פ"ה וע' תוספות (גיטין מו) ד"ה כיון:

יח **זו אפריקי** איפשר הוא קרטגינא שבאפריקא שהסכימו החכמים שנבנית מבני כנען נראה שלכן באו בני אפריקא לדון עם שראל על ארץ ישראל כדאיתא בסנהדרין צ"א מפני שהם מזרע הגרגשי והכנעני:

פסקה ז

יט **וביתא דנא סתריה ועמא הגלי לבבל**. מקרא הוא (עזרא ה'):

כ **מוסד מוסד**. שיהיה יסוד עולם לא ימוט:

פרק יח

פסקה א

א **ושלשתן דרש עקביא מתוך כו'** כצ"ל:

ב **שיזועו שומרי הבית** אלו ארכבותיו שזעין ומתפרקין ממקומן ואינו יכול להלוך כראוי:

ג **והתעוותו אנשי החיל כו'**. צלעות שהם מתעוותין ומתעקמין וכמדומני שעיקר הגי' צ"ל להיפך שומרי הבית הן הצלעות ואנשי החיל הם ארכובותיו כדאיתא בשבת (קנ"ב) וכן הוא בקה"ר בקצת שבוש ע"ש:

ד **ובטלו כו' כי מעטו אלו השינים**. י"ל כמ"ש (בנדה ס"ה) כיון שנתקו שיניו של אדם נתמעטו מזונותיו. לכן כי מעטו השינים בטל המסס לטחון המזונות:

ה **הרואות בארובות אלו כנפי הריאה שמשם כו'** בנות השיר כו' אלו הכליות שמחשבות והלב גומר. נראה נכון דהני ב' מימרות דר"ח בר נחמן צ"ל בהיפך וחשכו הרואות בארובות דריש אלו הכליות שמחשבות וזהו ראות לשון ראיתי אני בלבי וזהו שמסיים והלב גומר ראיית המחשבה ובארובות דרך משל על השקפת החכמה אולי מפני שהם טמונים בכיס קראן בארובות ועל בנות השיר דרש אלו כנפי הריאה שמשם הקול יוצא:

ו **וינאץ השקד זה לוז של שדרה**. פי' בערוך ע' לוז שדומה לשקד:

ז **אנדרינוס כו'** ממנו כלום ויסתבל החגב אלו קרסולין (שחגב יש לו כרעים וקרסולים) ותפר האביונה כו' כ"ה בקה"ר וכצ"ל:

ח **בכל ירח וירח** שחייב להקביל פני רבו בר"ח כדאיתא (בר"ה יז) ואיפשר הוי מהדר תלמודא כל תלתין יומין:

ט **גרגרת שמגלה את הזהב** כ"ה בקה"ר וכצ"ל:

י **לאחר שלשה ימים כריסו כו'**. ב"ר פ"ק וירושלמי מ"ק פ"ג.

יא **כאלין גלגליא דצפורי** נראה שבצפורי היו גוללין אבנים לכסות בור הקבר (ומשמע לפי זה קצת כפירוש רש"י שגולל הוא כיסוי הארון) ובטבריא היו מכסין ברגבי עפר שהיו עגולים גם כן לכן נקרא גלגל:

יב **אבל בימי בחרותו כו'** לוקה בזיבות. וזה שאמר זכור את בוראך בימי בחורותיך כשמלקה אותך בנגעי הבחרות זיבה או צרעת וכי"ב (רמז לדבר ז"ב ר"ת זכור בוראיך) עד אשר לא יבואו ימי הזקנה שאז עונשין אחרים יורד והולך כדלעיל:

פסקה ב

יג **ד"א זה עובדיה כו'** כצ"ל: (סנהדרין ל"ט):

יד **ממנו משפטו ושאתו יצא שלקו בזיבות וצרעת**. ונדרש ממנו שהן עצמן גרמו להן בחטאן וכמש"ל ספט"ז מאדם יהא שלא יבואו עליו. ודרש שאת על צרעת כד"א לשאת ולספחת:

פסקה ג

טו **שגישתון אורחא** (וע"ז אין צריך ראיה שהוא פשט המקרא) ד"א תשגשני שגשתון בי כד"א כסף סיגים מצופה של חרש שפתים דולקים ולב רע הה"ד ויפתוהו כו' כצ"ל:

טז **דאר"י בשם ר' יוסי הגלילי בשעה כו'**. שמ"ר פמ"א ע"ש:

יז **מה"מ שקרוי חשך**. שמחשיך פניהם של בריות ושמעו את הקול מתוך החשך. לומר שגם החשך לא יחשיך מהם קול הדבור. שהיו חיים לעולם:

יח **אלא חירות ר"י ור"נ ורבנן כו'**. שמ"ר פל"ב וש"נ:

יט **רי"א כו' מכה מתשת ורבנן אמרי כו'** מכה גברתנית ואיזו זו כו' ה"ה בבמ"ר פ"ז וכצ"ל. דר"י מפרש אנוש לשון חלוש שמתשת הגוף ורבנן מפרשי אנושה חזקה שהמכה גברתנית (ולגי' הספר אולי י"ל מכה מגרת נמשכת וכדדרש לעיל פי"ז נגרות ביום אפו על הצרעת או איפשר צ"ל מגרעת ר"ל פותחת בבשר):

פסקה ד

כ **רשבי"א ובלבד שתהיו מרחיקין כו'**. ספרי בהעלותך שם:

פסקה ה

כא **ב"ו מכה ע"י עדים**. איפשר היינו כמ"ש יד העדים תהיה בו בראשונה אבל קרוב יותר שצ"ל ע"י סרדיוט (שהוא שר הטבחים דבהם ממשיל כל משלים דהכא) וכמדומה עוד שיש כאן חסרון וכצ"ל מכה ע"י סרדיוט ומרפא על ידי רופא והקדוש בריך הוא מכה על ידי עצמו ומרפא ע"י עצמו שנאמר מחצתי ואני ארפא:

פרק יט

פסקה א

א **ב' אלפים שנה כו'**. ב"ר פ"ח:

ב **אמון וגו'** שעשועים יום יום ויומו של כו' כצ"ל:

ג **שנבראו מבראשית חמודים מכתם פז** כ"ה בילקוט שה"ש שם:

ד **קוצי האותיות ר"א ור"י במי הן מתקיימות כו'** כ"ה הגי' במדרש שמואל וכ"ה בערוך ערך קץ ג' ופי' שהיו דורשין כתרי אותיות ר"ל ר"א ור"י היו דורשין לכן נקראו בשם קוצי אותיות של ר"א ור"י ולגי' הספרים פירושו דר"י פליג על ר"א ודרש קוצותיו תלתלים במי הן מתקיימות (להיותן תלויין תמיד ומסודרים כתלתלים) במי שמשחיר ומעריב כו' (אבל שאר כל אדם הן כמו קוצין נראין מעורבין וסבוכים יחד):

ה **השחרה והערבה** בפרנסה מנין מי הכין לעורב צידו א"ר שמואל בר אמי תדע לך שהוא כן שהרי אליהו כו' של יהושפט א"ר אמי ד"ת צריכין כו' פרנסה מניין כו' כ"ה במדרש שמואל וכצ"ל:

ו **ר"י קי"ל כו' בלילה**. שמ"ר פמ"ז ע"ש:

פסקה ב

ז **בתלולית זו של עפר**. דרש קוצותיו תלתלים כמו לקוץ תלי עפר גבוהים שנפלאת היא מעיני הטפש ונקל בדעת הנבון:

ח **נזיקין ל' פרקים**. היינו תלתא בבי שהן חדא מסכת וחלקום לג' בבות של י' י' פרקים (וכן כלים ל' פרקים חלוקה בתוספתא דכלים לג' בבי. וכן סדר עולם רבא ל' פרקים חלוק לג' בבי):

ט **אר"י לככר תלוי כו'**. דב"ר פ"ח:

י **יבנה עוד שחורות כעורב א"ר אלכסנדראי כו'** כצ"ל:

יא **משלמה ע"י שביקש כו'**. שמ"ר רפ"ו ע"ש:

יב **שמע ישראל כו' אם אתה עושה כו'**. תנחומא ר"פ בראשית:

פסקה ג

יג **כגון כו' ויולדת**. דינין האמורים בה בשפיר ושליא ופתיחת הקבר וכי"ב:

פסקה ד

יד **שנתעצלו ישראל מלחנות במחלוקת**. וכדדרש לעיל פ"ט ויחן ישראל. ושלום זה בשב ואל תעשה היה לכן דרש ליה בלשון עצלות. כי"ב בתדא"ר ספ"ט דרש אצילי בני ישראל שנתעצלו מן העבירה (ועפר"א פמ"ה) וכן להלן שנשתפלו מלחנות כו':

טו **ימך המקרה וירד ה' על הר סיני**. דרש על הקב"ה כדאמרינן (במגלה יא). המקרה במים כו':

טז **ויט שמים וירד**. דרש המקרה על השמים שהן כקרוי על העולם:

יז **הדין רסיסא כו'**. עמ"כ גי' ערוך ופירושו שנעשו בקיעין שמהם נוטפים רסיסי לילה וזהו ידלף הבית:

יח **הרי הוא נעשה ראומאטיקוס** כצ"ל ברי"ש וכ"ה גי' הערוך (וע' ד"מ א"ח סי' ב' בשם א"ז נ"א בזה) ופירושו חולי הנזילה של ליחות הראש וכבר הבאתי לעיל פט"ו גי' הערוך יום שנתנה בו רוח קטרטין הרי הוא נעשה ריאומטיקוס ור"ל אם אין מכסה ראשו ביום שנושבת בו רוח המביא חולי קטרטין שהוא הנזילה והראש בא לידי ראומטיקוס:

יט **שהאשה מתעצלת מלכסות עצמה כראוי**. איפשר ר"ל שאינה צנועה. ימך המקרה כו' את מקורה כו'. עמ"כ ואיפשר רומז לחולי נפילת המקור כלשון ימך המקרה:

כ **הרי היא מתרבה בדמים**. שמן הבית שהוא הגוף ידלף ויתמצה פסולת שם הרבה למקור ותבא לזיבת ימים רבים האמור בפרשה:

כא **טביתא כו'**. בתוספת על התורה משמע שמפרש שזה ג"כ בא לדרוש בעצלתים ימך המקרה. שע"י עצלותה לבדוק מפסדת טהרות ונעשית מכה וענייה:

כב **כיון דאיתבונן** כצ"ל פי' שהבין:

כג **וי דאזל תמרא כו'** עמ"כ שהיה אוכל חוליו בטהרה והנה אמת שר"ג אכל חולין בטהרה כדאיתא בתוספתא דחגיגה ותדא"ר פט"ו. אבל במעשה זו דשפחתו מבואר (בנדה ו':) שהיה יין של תרומה ע"ש:

פסקה ה

כד **שאין מדה"ד נעשה בעולם**. ואין אמיתת אלקותו והשגחתו ית' בעולמו נודעת ונגלית:

כה **כיון ששמעו כו'** רפו ידיהן יצתה ב"ק כו' משום דבסיפא דהאי קרא בד"ה כתיב ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם. מכלל שרפו ידיהם. ומביא ע"ז מקרא דישעיה שענינו ג"כ:

כו **שהן נראין כאלו כו' כאלו כושלות**. נראה שדורשו כלפי הקב"ה לר' יודן וכמ"ש צור ילדך תשי ואמר לישראל חזקו במע"ט שלכם כח ידים וברכים שלמעלה כביכול שנראין כאלו רפין שאין כח הנהגתם מתגלה בעולם בזמן שאין ישראל עושין רצונו:

כז **נקם יבא גמול אלהים מי שהוא עתיד כו'** הוא יבא ויושיעכם כצ"ל:

כח **ג' חדשים בראשונה**. הרמב"ן בחדושיו רפ"ג דב"ב היה לפניו הגי' בכאן עוד מ"ד חדש בראשונה וחדש באחרונה (ועי' רבי' בחיי כאן) וכדפליגו ר"י ור"ע במתני' דב"ב שם גבי חזקה ע"ש:

כט **אין זו נדה אלא דוה**. פי' אין זו נדה כדרך הטבע דרך נשים. אלא ה"ז דוה וחולי הוא בה לשון מדוה (ודברי היד"מ בזה שגגה במכ"ת):

ל **והתורה קראם אותה דוה והדוה כו'** כצ"ל וע' שלהי איכה רבה נ"א:

פסקה ו

ל **בדפנא של אנטוכיא**. עמ"כ שהוא רבלה. והוא שישב שם נ"נ כשהחריב נבוזראדן את בהמ"ק:

לא **לא כך עשה זקנך לשבע בן בכרי** כצ"ל והוא דוד. וע' ב"ר ס"פ צ"ד:

לב **שלשלוהו פי' מע"ג החומה שלשלוהו**. כמ"ש בירמיה שם סחוב והשלך להלאה משערי ירושלים:

לג **בחחים בחחיים כתיב** כצ"ל פי' בשני יודי"ן לכן דרש בחיים וע' מנחת שי שם:

לד **מת שלשלוהו**. בסע"ר פכ"ה רמי אהדדי קראי דמלכים ב' כ"ד דכתיב וישכב יהויקים עם אבותיו אקרא דד"ה דכתיב ויאסרוהו (נ"נ) בנחשתים להוליך בבלה ומשני מלמד כיון דאסרו מיד מת באיסורו והוציאו וגררו לקיים מ"ש סחוב והשלך (והביאו ערוך ערך קל"ז ופרש"י במלכים וד"ה שם וראב"ע ריש דניאל). והוא כעין דברי ריב"ל דהכא:

לה **בפרדימוס**. פי' מ"ע חצר שלפני הבית:

לו **שהיה לבוש כלאים**. נראה דדרש מדכתיב (בשלהי ד"ה) והנמצא עליו. דהיינו שהיה לבוש עליו כלאים כד"א ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (ודרך רמז י"ל מ"ש ריש צפניה ופקדתי וגו' ועל בני המלך ועל כל הלובשים מלבוש וכו'. דהיינו לבוש כלאים. ובני המלך היינו בני יאשיהו המלך שנתנבא צפניה בימיו. וזהו יהויקם בנו של יאשיהו שהיה לובש מלבוש כלאים) והיינו להכעיס כדאיתא (בהוריות י"א:):

לז **שנמצאת כתובת קעקע חקוקה על בשרו**. ג"ז נדרש מן והנמצא עליו שנמצא על גופו חקוק (ובסנהדרין ק"ג:) דרש מזה שחקק עבודת כוכבים על בשרו):

לח **כללו ש"ד בפתח שיצא בו נכנס** ר"ל שזה להכעיס כמ"ש (בסנהדרין שם) באמון שא"ל אמו כלום יש לך הנאה כו' וא"ל איני מכוין אלא להכעיס כו':

לט **הה"ד וידע אלמנותיו**. לעיל מיניה כתיב אדם אכלו ובתריה כתיב ועריהם החריב ותשם ארץ וגו'. ודרש אדם אכל שהרג בעליהם. וידע אלמנותיו שהיה מענה נשיהם. ותשם ארץ שהיה מכניס ממונן לטמיון:

מ **כעצם הזה של מוח כו**'. לעיל פ"י:

מא **ונפייס לגדלת כו**'. ב"ר פ"ק:

מב **נזכרתם אותו הדם שבסיני**. עמ"כ וכ"ה לעיל ספ"ו:

מג **בשביל כן שלחתי אסיריך מבור**. זה יהויכין שהוציאוהו מבית כלאו מן הבור (והאי אין מים בו דרשינן ליה לעיל ע"ש):

מד **על אותה שעה כו**' ומום אין בך. תחת אשר תחלה נאמר עליו ככלי אין חפץ בו. חזר ואמר עליו שאח"כ מצא חן בעיני ה' כלך יפה ומום אין בך (או י"ל מפני שלעיל פי"ח אמר ממקרא זה דכלך יפה כו' שלא היה בהן זבים ומצורעים וכשחטאו נמצאו בהן זבין כו'. לכך כאן שאמרו שיכניה קיים מצות זיבה. לכן אומר שעל אותה שעה נאמר כלך יפה כו'):

פרק כ

פסקה א

א **לא היה יודע מנהגו**. בתנחומא פרשת ואתחנן הגי' מנגנין שלו פירוש תחבולות מלאכתו:

ב **ולטמא אלו מרגלים**. טמאי שפתים מוציאי דבה:

ג **לזובח כו'** זה מת בחצים ונשפך דמו כמ"ש עליו באיכה רבה חשתפכנה אבני קדש כו' (וכן באחאב) ולא הגין דם זבחים שזרק ע"ג המזבח עבורו בזה:

ד **לרוב לו זבח ולא כו'** כצ"ל:

ה **טוב רואי** בהלכה שאין טוב אלא תורה:

ו **כל הרואהו נזכר תלמודו כענין**. עיניך רואות את מוריך. וכמ"ש הא דמחדדנא דחזיתיה לר"מ כו' (ומ"ש היד"מ שרואהו בחלום. ליתא (שבברכות נז:) אמרו עליו זוכה לחסידות):

ז **ד"א מקרה אחד לצדיק אלו בני כו'** כצ"ל:

פסקה ב

ח **אלו שלבם מלא חלחליות**. לעיל פי"ז:

ט **י"ג חופות כו'**. ב"ר ר"פ י"ח וש"נ:

י **ווי על ברא דעלובתא**. כצ"ל:

יא **ששה קולות**. עמ"כ שמ"כ הגי' ג' יבבות כו'. וכ"ה בפדר"א פל"ב:

פסקה ד

יב **יגביה נשר וכי ירום קנו אמר כו'**. כצ"ל:

יג **הייתי משרה שכינתי ע"ג הארון** כד"א כנשר יעיר קנו כ"ה בפסיקתא דאחרי מות וע"ש כל המאמר:

יד **על פיך הייתי מסלק שכינתי**. מפרש בפסיקתא שם שכשהיה כה"ג נכנס לפנים היה מסלק כבודו ומצמצמו בין הכרובים ליתן מקום לכה"ג לכנוס:

טו **מקדש ראשון ויתלונן לינה א' מקדש שני כו'** לינות הרבה. אפשר משום שמקדש שני עמד עשר שנים יותר מהראשון קרי ליה לינות הרבה:

טז **מכלל יופי משם חפר אוכל כו'**. כל ימות השנה כיצד היתה תפילתו כו' בתיהם קבריהם למרחוק עיניו כו' כצ"ל וכ"ה בפסיקתא שם (ועיין מ"כ שהיה הגי' לפניו משם מילל אוכל ונדחק לפרש'. ובאמת מפורש בפסיקתא שם דדרש חפר לשון מרגל לתור הארץ וזה מילל כתרגומו מאלליא):

יז **מגעגעין באדמה** כצ"ל פי' מתפלשין בדם:

יח **אלא ובאשר כו' שם הוא השכינה**. לשון הפסיקתא ואעפ"כ לא סלקתי כבודי מהם אלא ובאשר כו' וז"ש מאת פני הקדש כו'. מאת פני האבל הזה. שכביכול שכינה היתה מתאבלת שם עליהם:

פסקה ה

יט **אף לזאת יחרד כו' בניו של אהרן כו' טיטוס כו'**. אפשר קרא דלקמיה יגיד עליו רעו מקנה אף על עולה דרש על בני אהרן. שזכו לעלות אל ה' (כמ"ש שמות כ"ד עלה אתה כו' ואהרן נדב ואביהוא) והתקנא באף עליהם ויגד עליו רעו הוא מטה אהרן. או טיטוס. שהיה להם רעים במעשה זו שנכנסו לפנים ויצאו:

פסקה ו

כ **אלא להכות נדיבים על יושר**. פי' בתמיה:

פסקה ח

כא **בר קפרא בשר"י בר אלעזר כו'** במ"ר ספ"ב:

פסקה ט

כב **חסרו מעיל**. י"ל משום דכתיב וישאום בכותנותם דרש בכתנות כהנים הדיוטים שהיו לבושין בהם ולא היה להם ע"ג מעיל:

פסקה י

כב **היו משה ואהרן מהלכין כו'** (סנהדרין נ"ב.):

כג **שפרעו את ראשיהם**. משמע שעמדו בגלוי הראש. ובמ"ר פ"ב נוסח אחר:

פסקה יב

כד **אר"א בר אבינא מפני מה נסמכה כו'**. ירושלמי פ"ק דיומא:

פרק כא

פסקה א

א **צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו ונער פרעה כו'** כצ"ל וכ"ה בשו"ט שם:

פסקה ב

ב **חזק כפתוי**. כ"ה במדרש שמואל וכצ"ל פי' חזק קשריו וזהו ירומו הזממים שנתת עליו ירומו ויתחזקו:

ג **ואויבי לי המה כשלו ונפלו ותטבע האבן כו'** כצ"ל:

פסקה ג

ד **לאכול את בשרי** ושתי נשי דוד נשבו בשרי זו אשתו וכ"ה בילקוט תהלים:

ה **אריב"ל ב' לילות ויום אחד כו'** פתיחתא דאיכה סי' כ"ט:

ו **בסקווטריס**. עמ"כ. ובשוח"ט מזמור פ"ד ומזמור ק"ב הגי' אגוסטריין ופי' במ"ע שהוא צוואה שמצוה הנפטר מחבירו והיא ברכת משה קודם מותו ליהודה ועזר מצריו תהיה ע"ש בספרי:

ז **ואמר לו לזקנים וזאת ליהודה** כצ"ל:

פסקה ד

ח **ממי אירא ה' מעוז חיי עזי וזמרת כו'** כצ"ל: צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו בימות החמה שס"ה כו' כצ"ל פי' שכשלו ונפלו ואין להם רשות לקטרג: הדברים האלה וגו' על לבבך רגלים כו' כצ"ל:

פסקה ה

ח **אחר מילה שהיא בין ברכים**. פי' להיות מוהל ואפשר הוה סנדיקוס כמ"ש בתהלים מזמור ל"ה בילקוט ברכי בהן אני עושה סנדקוס לילדים בשעת מילה ופריעה (ואיפשר לזה נתכוון ג"כ בת"י ס"פ ויחי שתרגם ילדו על ברכי יוסף כד אתילידו גזרינון יוסף. כי בימיהם היה המוהל עצמו סנדיקוס):

ט **שאם ירתק**. פי' לשון דפיקה באגרוף על הדלת והכוונה שאם יהפוך על דלתי המשנה יפתחו לו שערים אם כו':

פסקה ו

י **בכה"ג בכניסתו לקה"ק כו'**. שמ"ר ס"פ ל"ח:

פסקה ז

יא **צער גדול היה לו למשה כו'**. שו"ט סוף מ"ז:

יב **אלא בכל שעה שהוא רוצה כו'**. פי' הגר"א ז"ל באהרן לבדו היה זה שבכל שעה שרצה לכנוס יכנוס רק שבסדר הזה. אבל לבניו נאמר לדורות חוקת עולם אחת בשנה ביהכ"פ לבדו:

יג **בל"ו זגים** ל"ו רמונים ורמז לדבר בפר בן בקר לחטאת הר"ת עולה ל"ו וכן ואיל לעולה ר"ת ל"ו:

פסקה ח

יד **והנכנס לביתו פתאום**. ע' בפרש"י (נדה ט"ז) ותוס' שם:

טו **בתך בגרה כו'** (פסחים קי"ג):

פסקה ט

טז **מקדש ראשון ע"י ששמשו כו'**. ירושלמי פ"ק דיומא:

פסקה י

יז **מפ"מ אין כה"ג נכנס בבגדי זהב כו'** (ר"ה כ"ו):

פסקה יא

יח **ת"ל בד בד**. ד"פ כצ"ל כמ"ש היד"מ וכ"ה בפסיקתא שם. ומ"ש [המ"כ] בד רמז שהן ששה אמהות ליתא שאמרו ספ"ב דברכות אין קורין אמהות אלא לארבע:

יט **כשירות שלמעלן כך שירות שלמטן** כצ"ל:

פסקה יב

כ **דא"ר סימון פנחס בשעה שהיה כו'**. כ"ה לעיל פ"א וכצ"ל:

פרק כב

פסקה א

א **הה"ד ויתרון ארץ כו'**. כל הפתיחתא הזו עד סוף המאמר לא נתבאר מה ענין הוא לכאן. ואיפשר לפי שכתוב בפרשה לשעירים אשר הם זובחים וכתיב עליהם בסדר האזינו לשדים לא אלוה ות"א דלית בהון צרוך. בא לדרוש המאמר שאף דברים שאתה רואה יתרים בעולם הן בכלל הנייתו וצרכו של עולם ופי' דלית בהון צרוך הוא לעובדם לתת להם כח אלקות כמ"ש הרמב"ן בכאן ע"ש (ומה שמסיים בסוף המאמר שעל מקרא זה וכן בקה"ר שם שהיו נוהגין באיסור במה והיו עובדי כוכבים אומרים עובדים לשמו והוא הורגן לפיכך כו' משמע קצת שזה נסמך ג"כ לדרשא דויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד ולא רציתי להאריך כי המשכיל יבין לדרוש מעצמו):

ב **בכלל הנייתו של עולם**. לקמן וכן בב"ר פ"י הגי' בכלל בריותו (וע' שבת עו:) ובק"ר הגי' הווייתו:

ג **סיבא למיסך נפייא** כצ"ל פי' לארוג נפה וכברה וכמ"ש בב"ר פמ"א סיבים לחבלים סנסנים לכברה (וע' שבת צ') צורי דקל כו' ותורי דקל כו' (ועי' שם עח) הוצין כו' סב כו' ובערוך ע' סג הראשון גרס סגיא למיגדר גניא פי' קוצים לעשות סייג לגן (הר"מ ברלין):

ד **אפילו הוא מלך כו' לא עבדת ארעא ולא כלום**. אין מהנה לו כלום שהרי ימותו העם ברעב. ומכאן תראו כמה חבבו חז"ל עבודת אדמה עד שאף למלך מס"ה ע"ס יחסו טובות הקרקע (ואיפשר רמזו למנהג מדינת חינא שהמלך עצמו עושה עבודת שדהו ראשונה לכל העם):

ה **ולא תבואה גם זה הבל שכל מי כו'** מה הנאה יש לו כצ"ל:

ו **וכי אין אנו יודעין שעל הארץ כו'**. ע' (יבמות סג.):

ז **כגון הל' ציצית תפילין ומזוזות** שהן הלכות כעין מס' קטנות. (וכ"כ הרב מוהר"א בן הגר"א ז"ל ששמע מאביו שבמנין ז' מסכתות קטנות הן מס' תפילין מזוזה ומס' חנוכה נוספות על שש סדרי משנה ואיפשר לזה רמז רב האי גאון ז"ל בתשובתו שבתשובת הגאונים שבס"ס נהרות דמשק (שאלוניקי תקס"ב) סי' קמ"ג שראה ביד איש אחד חכם חסיד וזקן סדר משנה תוספת על סדרים שלנו ולא זכה להעתיקו שנחפז לדרכו. וע' בפי' המשניות להרמב"ם פ' התכלת הטעם מפ"מ לא נכתבו במשנה:

ח **שהוא סודר את ההלכה לפניו**. שבעל משנה מביא לו ראיה ממשנה ובריית כענין הכל צריכין למרי' חיטייא. ובקה"ר הגי' שהוא עודר ההלכה לפניו. פי' חורש וכלשון נעבד דשדה דקרא שבעל התלמוד חורש לתקן המשנה והרי הוא עובד לו:

ט **שהוא מקבע הלכה לפניו** כצ"ל עמ"כ:

י **ותלמוד אין לו** שהתלמוד הוא פרי תבואת צדיק:

פסקה ב

יא **מלך זה הקב"ה לשדה כו'**. ע' זוהר חיי שרה (קכ"ב):

פסקה ג

יב **בכל הקב"ה עושה שליחותו כו'** שמ"ר פ"י:

יג **יצאה חרבו מלאה דם** ממה שגדר הפרוכת שהיה עליו טיפי דמים:

יד **מדם הקרבנות** פר העלם דבר ושעירי עבודת כוכבים וע' טעם מחלוקתם (ביומא נ"ז) וע' במ"ר ס"פ קרח שנעשה נס והיה דם מבצבץ וע' (גיטין נ"ו):

פסקה ד

יד **ר"ש בן חלפתא הוי עסקן בדברים**. כ"ה בקה"ר וכצ"ל (וע' חולין נ"ז):

טו **מסמרא ושלפה מה עבד כו'** כצ"ל:

טז **טב לי מנסייא בהדין אריא** שאז יהיה חזקה בשלשה מינים. ויהיה מומחה ומוחזק לכל:

יז **על ראש הר ישימון כו'** כברה קטנה בים טבריא כו' שערוהו כו' דטבריא וכן הודיע מקומו בסמנים האר"י ז"ל כנזכר בקונטרס אמרי קדוש להרח"ו ז"ל. ומ"ש (בשבת לה). (יעלה לראש הכרמל ויצפה ויראה כו'. צ"ע שהר הכרמל הוא אצל ים הגדול במערב א"י והבאר נגנז במזרח א"י קודם שעברו הירדן) והוא בימה של טבריא שבמזרח א"י. (ודוחק לומר שמחמת גובה הר הכרמל רואין ממנו ממערב למזרח) וכדומה שצ"ל שם

ג"כ להר ישימון. ומפני שבמימרא שלפני זה שם אמרו יניח חמה בראש הכרמל כו' טעו הסופרים לכתוב גם בהא דבאר כן:

פסקה ו

יח **הה"ד שוחט השור מכה איש**. מפרש בתנחומא שוחט השור נחשב לו כהורג נפש כדכתיב כאן דם יחשב לאיש ההוא דם שפך [וכ"ה בערוך ע' גזל בשם הויק"ר ומסיים שם גם אידך קרא לטרף טרף כאדם אכל]:

יט **ר"א שאל לר"ח כו'**. פסיקתא דעשרת הדברות בסופה:

כ **או השניה** א"ל השניה א"ל ולמה א"ל מצינו כו' כ"ה שם ובילקוט משלי ו' כצ"ל [ועיין שוח"ט מז' כ"ז]:

כא **והיו ישראל נוהגין כו'** ואומרים הם מקריבין לו והורגן. והיה חלול ה' בדבר ולכן מביא הא דר"א ור"ח לכאן:

פסקה ט

כב **אריב"ח אין הבמה כו'**. ירושלמי תענית פ"ב ה"ח וקה"ר פי"ג ע"ש שיש שם ט"ס:

פסקה י

כג **מתיר אסורים מה שאסרת כו'**. דב"ר פ"ד ועי' בשו"ט במקומו שם:

כד **א"א התרתי לך את השבויה**. עמ"כ וכ"ה מפורש בברייתא דמעשה תורה שבס"ס ראשית חכמה חופת אליהו שער ד' ובפיוט הקלירי לפ' פרה ועיין בתוספות (חולין קט) שכתבו שעשה ע"פ הירושלמי והוא המדרש הזה שהוא אגדת ירושלמי (וכן דרך הראשונים בכ"מ לקרוא דברי המדרשים בשם ירושלמי) אבל בחולין שם אמרו כותית יפ"ת ובאמת על א"א לא שייך כ"כ. שהרי אין אישות לעובד כוכבים:

כה **שאסרתי לך התרתי לך** כצ"ל פירוש השארתי לך מתן שכרו שמור לעוה"ב:

כו **לויתן דג טהור כו'** (חולין סז):

כז **אריב"ם בשעה שהוא פורש כו'**. ב"ר פי"ט:

כח **בהמה א' הוא ורבוצה כו'**. פדר"א פי"א במ"ר פכ"א ופסיקתא דאת קרבני ותנחומא נצבים. וע' זוהר (בראשית יח) ויחי (רכ"ג.) (בהעלותך קנ"ד.) (פינחס רמ:) ובעה"ק לר"מ גבאי חלק ס"ת פ"ז:

כט **מגדלין לה מאכל אכילתן של צדיקים כו'**. כלומר שאינו שור אוכל עשב כדר' יודן אלא מאכלה הוא מיני מאכל המיוחדים לתכונתו שיוולד בכחו ראויות למאכלו של צדיקים לזכך ולטהר שכלם באכילתו:

ל **לנוה צאן ועמק עכור לרבץ בקר ורבנן כו'** כצ"ל. ואיפשר רמיזא במ"ש (הושע א) ועמק עכור לפתח תקוה. שמעמק זה שבהמה רועה שם. הוא פתח תקוה טובה לצדיקים לע"ל על רוב טוב הצפון להם:

לא **חדשים הוא עושה גמיעה אחת** כצ"ל:

פרק כג

פסקה ב

א **אלו ואלו ערלים כו'**. פסיקתא דפ' החדש:

ב **אלולי שאסר הקב"ה עצמו כו'**. ע"ל פל"א אסור ברהטים שאסר כו':

ג **אר"י מלבא לקחת כו'**. פי' בס"ד בהגהות בב"ר פמ"ד ע"ש:

פסקה ג

ד **שנאמר ה' למבול ישב ה' עוז לעמו יתן וגו' וראה בו שושנה כו'**. ז"ש ישב ה' עוז לעמו יתן שבזה כביכול נתיישבה נפשו ורצונו שעתיד ליתן עוז לעמו. ובזה ברכם בשלום:

פסקה ד

ה **אמרין כו' עד איתחסם ר"א**. עמ"כ ובערוך ע' חסם. ויש לפרש אתחסם ר"א בתחלה כלומר יודע היה רק שחסם פיו וא"כ אין זה שם לגנאי:

פסקה ז

ו **שנאמר מרוב זנוני זונה כו'**. מקרא זה נאמר (נחום ג) על נינוה שהיא מארץ אשור זרע שם ולא מכנען זרע חם. ובאמת נראה שא"צ להביא כאן ראיה כלל שבפירוש כתוב בפרשה כאן כי בכל אלה נטמאו הגוים (ומקרא זה שנאמר מריב זנוני כו' הוא איזה גליון לדוגמא):

ז **כמעשה אלו** הה"ד כמעשה ארץ מצרים ר' ברכיה ור"י כו' נקיין מן עננא ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקיה תני הרואה כו' כסדרן ורקיע בטהרתה אומר ברוך כו' לא ראו אור בהיר הוא בשחקים תני ר"י כמעשה ארץ מצרים כו' כצ"ל וכן בירושלמי פ' הרואה גרסי' בברייתא רקיע בטהרתה ג"כ וע"ז הוא שמפרש ריה"ג לאחר ג' ימים. ומשום הא דעצם השמים לטוהר מביאו דזהו לטהר. ועיקר הדרשא דכמעשה לבנת הספיר שמביא כאן הוא משום דדרש להלן הוא וכל ארגלייא שלה. ולומר דהכי דרשינן כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען כמוהם וככל פרטיהן וכיוצא בהם:

פסקה ח

ח **דרש לוי בר סיסי כו'** שה"ר פ"ד פ"ז (וע' במכילתא) פ' בא (הר"מ ברלין.):

פסקה ט

ט **א"ר שמלאי כ"מ שאתה מוצא כו'**. ב"ר פכ"ו וש"נ ע"ש בהגהותי בס"ד:

פסקה י

י **מהו ביהוסף יה מעיד עליו שלא כו'** כצ"ל וב' אותיות אלו של שם הן עדים לישראל שבטי י"ה על קדושתן מעריות כמ"ש בשה"ר פ"ד פי"א:

פסקה יא

יא **גבר חכם בעוז** (משלי כד) זה בועז ואיש דעת כו' כצ"ל:

פסקה יב

יב **אר"ל שלא תאמר בגופו כו'**. פסיקתא דעשרת הדברות בסופה:

יג **אלא יהי אומר** כאשר אמרת העיני בשר לך אם לא אפרסמנו היו הבריות אומרים בלבבם מי יראנו כי העיני בשר לו שיסתכל כביכול במעשינו. לכן פרסמו הקב"ה (ואפשר ז"ש במענה צופר (שם יא) על זה כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן כלומר שבזה מודיע הקב"ה שהוא יודע במעשה הרשעים אלא וירא ולא יתבונן ומניח להם לעשות ולהטבע לפעול יצירת הוולד כדרכו):

יד **ברם הכא שניהם נהנין**. אך אין המשל דומה כ"כ לנמשל שהיא אינה נגנבת רק ג"כ גונבת והבעל הוא נגנב והוא מפסיד כמ"ש במ"ר פ"ט (רכ"ט ב'):

פסקה יג

טו **ר' מנשיא בר בריה כו'**. מס' כלה פ"ב:

טז **ואינו זן עיניו ממנו זוכה כו'**. נגד מ"ש לעיל נואף בעינו נקרא נואף. מביא זה לטובה שהנשמר בעינו מלהנות מדבר ערוה מקבל שכרו כראוי ג"כ:

פרק כד

פסקה א

א **אימתי כו' מתגדל בשעה כו'**. תנחומא תצוה ס"י וע' שלהי מדרש שו"ט:

ב **קריין סגיאין**. ע"ש בתנחומא:

ג **ואת גבורתי וידעו כי שמי ה'** (ירמיה ט"ז) והדין ויגבה כצ"ל וענין פתיחה זו לכאן משום שמביא ע"ז קרא דואתה מרום לעולם ה' שמסיים ודורשו נתתי קדושה לישראל לעולם שנאמר כו' (ואיפשר בא לרמוז שלכן נאמרה פ' קדושים תהיו אחרי פ' עריות שבסוף אחרי מות שכשיכרתו וידונו הרשעים אז יתקדש שם ה' ואז קדושים תהיו כו' כי קדוש אני):

פסקה ב

ד **שיש שטף בדינו**. טעות להמית צדיק עם רשע. והמליצה באה מלשון המקרא (ישעיה כ) שוט שוטף כי יעבור והייתם לו למרמס:

ה **חסד אתה עושה עמי אשירה**. אם משפט אתה עושה עמי אשירה בין כך ובין כך כצ"ל:

ו **כשנטל ברחמים נטל**. נכפר על עונותיו ונפרע ממנו למטה מעונותם וכמ"ש בצדוק הדין של אבל (בברכות יט.) הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אלא כו':

ז **מרום רוממות שאתה נותן בעולמך לעולם הוא**. כ"ה בתנחומא שם ובילקוט תהלים:

ח **לאהרן לעולם ברית מלח עולם הוא** (במדבר יח) כצ"ל:

ט **ממלכה וגו'** לעולם לו ולבניו ברית מלח נתתי קדושה כו' כצ"ל:

פסקה ג

י **ואמרין דידן נצח**. בשוח"ט תהלים שם מפרש וישמע (הרוח) אתכם והוא סבור שעל סיועי אתם באים ויפחד ואוכל להרגו:

פסקה ד

יא **כל טובות כו' מציון**. שוח"ט מזמור י"ד:

פסקה ה

יב **לא תחמוד וגו'** וכל אשר לרעך וכתיב הכא ואהבת לרעך כו' כצ"ל שאם תאהבנו כמוך לא תחמוד את אשר לו וכמ"ש דהוא כללא דאורייתא דעלך סני כו':

יג **ג' פרשיות הכתיב כו'** מס' מצות כו' פסיקתא דפ' החדש סט"ז ועיין פרטם בפי' מחזור דפוס רעדלהיים [ובדפוס ווילנא תרל"ו] במערבית של פסח בשם הרב מהאגינוא:

פסקה ז

יד **נערה וקפלה כו'**. תשלומו לעיל פ"ב:

טו **מהו להצילך**. כיון דכתיב אח"ז לתת אויבך לפניך פשיטא שנפשך תנצל:

טז **ערות דבור כו'** זה נבול הפה. בספרי תצא פסקא רנ"ד מכל רע על לה"ר ואפשר ניבול הפה דהכא היינו כמשמעו וכדדרשינן עליה בשבת (ל"ג.) קרא דעל בחוריו (שהן עיקר בעלי הכח וגבורה למלחמה) לא ישמח ה' וגו' שמסלק השכינה ועיין בירושלמי פ"ק דתרומות (ובב"מ קי"ד):

פסקה ח

יז **הלואי בשתי קדושות יעמדו**. אפשר קדושה השניה רומזת לקדש עצמך במותר לך כמ"ש הרמב"ן בתורה והלואי ע"י גדר זה יעמדו להתקיים בקדושתן:

פסקה ט

יח **אני של הקב"ה**. ועד זקנה אני הוא (ישעיה מ"ו) כצ"ל:

פרק כה

פסקה א

א **בת בוגרת והוא רוצה להשיאה למי שמוצא**. כ"ה בדב"ר פ"ז ותנחומא עקב ס"ה וכצ"ל וכמש"ל פכ"א בתך בגרה כו':

ב **אם יש לך זכות קח אמרי**. אפשר מסרס המקרא אם תצפון מצותי אתך אז תקח אמרי:

ג **מקל וחקקו ונתן בו קמיע**. להוליכו בידו עמו בדרך וכענין ששנינו בכלים ס"פ י"ז מקל שיש בו בית קבול מזוזה:

ד **יהי המקל הזה כו'**. מלשון עץ תפש המשל במקל:

ה **אלא למחזיקים כו'**. אלא אשר לו לא יקים כו' מחזיק ומקים הוא המסייע ותומך בידי לומדי תורה כדלקמן (ומדברי הרב המאירי (בסוטה כב) נראה שמפרש מחזיק ומקים הן מקיימים המצות בפשטו ועמלים הן שטורחים להשיג אור התורה וחכמתה ע"ש):

ו **כי בצל כו' א"ר אחא כו'**. ירושלמי סוטה פ"ז ה"ד ועיין ביאורי הגר"א בי"ד הי' רמ"ו סק"ז:

ז **ולא היתה ספק בידו להחזיק והחזיק**. אע"פ שהחזקתו לא היתה כדי סיפוק:

ח **ולא למחות ומיחה**. אע"פ שלא הועיל מ"מ הוא עשה את שלו (ובירושלמי ובילקוט ליתא (ועיין שבת נה):

פסקה ב

ט **עתיד כו' אצל בני תורה**. עי' (פסחים נג):

י **תמן תנינן שמעון אחי עזריה אמר והלא כו'** כצ"ל ותיבת משמו ליתא במתניתין לא בזבחים ולא בטהרות (אפשר צ"ל לשם וכו' והוא תחלת דבריו בזבחים שם לשם גבוה מהן כו'):

יא **אר"י בן פדייה מי יגלה כו'**. כ"ה בתנחומא שמיני ס"ח כצ"ל שלכן אמר לו בר קפרא להלן ר"י בן אחותו כדאיתא בכ"מ שהיה בן אחותו של בר קפרא:

פסקה ג

יב **במים רבים ועקבותיך לא נודעו ואתה אומר כו'** כצ"ל:

יג **גן בעדן מקדם** כצ"ל ולשון מקדם דרש שנתעסק תחלה במטע:

פסקה ד

יד **צומח עצים כו' אפילו קנה חצים**. דרש כמו צומח חצים (שהח' נבלע בקריאת ב' התיבות יחד) וכדכתיב בשמואל א' חץ חניתו וקרינן עץ חניתו:

טו **כל פרי הה"ד כי תבואו אל הארץ ונטעתם**. אפשר מדרש כמ"ש בקה"ר שם שלא היתה חסרה אפילו פלפלין (שעציו כטעם פריו) ומכוין לדרשו כאן ג"כ בקרא דעץ מאכל כדדרש ליה ר"מ (בברכות לו) ובכ"מ:

פסקה ה

טז **אדרינוס שחיק כו'**. קה"ר פ"ב פט"ז:

יז **אי קרצת לא חשכת**. אף שזכית להשכים חי הבקר הזה אינך יודע אם תזכה לחיות ולראות חשכת ערב מחמת זקנותיך ולמי זה אתה עמל לנטוע והשיב לו הסבא שהשכים ומצרה לה' שיזכה גם להעריב ואף אם לא יעריב מה דהני למרי שמיא כו':

פסקה ז

יח **בעלי גברין היו**. פי' בערוך ע' בעל כההוא דתנינן (בבכורות מד) המאושכן ובעל גבר פי' שאברו גדול וזהו לשון גדלי בשר דכאן בשר ערוה:

יט **אל גבעת הערלות מקום כו'**. שה"ר פ"א ספי"ח קה"ר פי"א פ"ב:

פסקה ח

כ **על אדני פז אלו פרשיות כו'** תנחומא ס"פ בהר:

כא **דאר"י אילו שנוהגין כו'**. לעיל פ"ט:

כב **ולאשתך אינה ממתין שתשמור לנדתה**. דרש לא תאכלו על הדם לשון נקי כמו אוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת ספ"ו דכתובות וכ"מ במ"ר בשה"ר פ"ה פי"ב:

כג **עד שימצה דמה**. פשטיה היינו עד שתוצא נפשה (בדמה כי הדם הוא הנפש) וכדדרשינן אזהרתו מלא תאכלו על הדם (סנהדרין ס"ב) וכן יתפרש כפשוטו הא דשאול דחוטאים העם לאכול על הדם:

כד **בת י"ד כו'**. עיין בהגר"א י"ד ס"ח סק"ד ומדשני לכתוב בזה ולא. כתיב ושחטתם פה דרש דלרמוז על הסכין קאתי:

כה **אימת פרע לו כו'** בשביל שטרח לבדוק סכין המציא לו חרב (ואף שלסדר הכתובים משמע שהיה זה קודם מעשה דושחטתם בזה י"ל בשביל שהיה מוכן אצלו סכין כזה לשחיטה מקודם המלחמה זכה שהמציאו לו חרב):

כו **על הדבר הזה**. עמ"כ ובבמ"ר רפ"י מסויים ששחיטה צורך מזבח:

פרק כו

פסקה א

א **אמרות ה' אמרות כו' אמרות בנוהג ב"ו**. כ"ה בפסיקתא דפרה ובילקוט וכצ"ל (ולהלן הוא דדרש מלת טהורות) ולומר שאמרות ב"ו אינן כלום כדמפרש:

ב **אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם למה הוא אמת אר"א שהוא כו'** כצ"ל דמפרש סיפא דאלהים חיים ומלך עולם הוא פירוש שם אמת שלכן דבריו אמת שהוא חי וקיים ומאמת דבריו (ובירושלמי ריש סנהדרין פי' המפרש שהוא ר"ת אלהים מלך תמיד) ועמש"ל ספ"ו בס"ד:

ג **מצינו שעיקם כו'**. ב"ר פל"ב וש"נ:

פסקה ב

ד **תינוקות עד שלא טעמו כו'**. אפשר דרש בעליל לשון עוללים (וכ"ה בשמ"ר פ"ל ע"ש):

ה **תשמרם נטר אורייתא בלבהון**. זהו תורה שבע"פ שצריך לחוקקה בלוח לב ולשמרה שלא תשכח לחזור עליה תמיד וזהו שדרשו (קדושין ל"ז.) ובכ"מ בספרי ושמרתם זו משנה:

ו **מן הדור זו לעולם מן הדור ההוא שחייב כליה**. ר"ל מן הדור ההוא שביאר שם למעלה במזמור כי גמר כו' כי פסו כו' שלא ידברו כו' אשר אמרו ללשוננו כו' (והן בעלי לה"ר כדמפ' כאן) והכריתם דוד ברוה"ק יכרת ה' כו' וזה חיוב כליה דקאמר:

ז **אבנר ועמשא**. עמשא אף שהיה חשוב גם בימי שאול (וכדדרש לקמן ושני אנשים עמו אבנר ועמשא) מ"מ לא היה מספר לה"ר על דוד שהיה נשוי לבת ישי אחותו. אלא שאח"ז בימי אבשלום היה עם אבשלום:

ח **מן גלגוי דידך**. עמ"כ שבפ' חוקת הגי' מן גלימוי וכתב שט"ס הוא ובערוך ע' גלגל ח' גרס גלגלוי ופירשו ל' ציצית:

פסקה ג

ט **ב' פרשיות כו' והן טהורות**. כדמפ' פ' פרה ופ' ט"מ דהכא. והן אמרות ה' אמרות טהורות:

פסקה ד

י **בא' בתקופת ניסן כו'**. ירושלמי פ"ק דברכות:

יא **רב שלום כו' משל כו'** כיון שיצא לעולם. בכל הארץ יצא קום כצ"ל. ומ"ש כאן כמה שטרות כו' נשתבשו הסופרים איידי דלעיל לכתבו גם כאן וכאן הכונה שכשיוצאין

לעולם כו' מהלכין בקלאמין דרך שררה כמ"ש ישיש כגבור ופועלין פעולתן בכל הארץ יצא קום:

פסקה ה

יב **משל לישראל וכהן כו'** לב' אמירות כו' בני אהרן ואמרת אליהם לנפש וגו' כצ"ל ושייכות דרשא דיום ליום יביע אומר לכאן. אפשר שכמו שכשהן ברקיע אין אומר ודברים וכשיוצאין לארץ כמה כו' דין ודברים (וע' שמ"ר פל"א) כן באמירה לעליונים די באמירה א' אבל לתחתונים יביע אומר ב' אמירות ואח"כ והלואי יעמדו:

יג **רופא מומחה** והיה מצוה את ישראל שיזהר מליל' לבה"ק שלא תחזור עליו לשרות רוח טומאה:

פסקה ו

יד **מיראה שנתיירא כו'** זכה ונתנה כו'. כמ"ש המ"כ מקרא דואתנם לו מורא וכ"ה בילקוט וזהו לשון ונתנה דהכא:

טו **שאינה זזה מבני כו' עד סוף**. שאף כשחרב בהמ"ק ובטלה טהרה וקדושת העבודה מכהנים קדושה וטהרה זו של איסור טומאת מת לא בטלה:

פסקה ז

טז **מה כתיב** (**דברים כח**) **והיית רק למעלה**. באו"ת שלמעלן שנשפע רוה"ק משמים מעל על הכהן ולא לשאול באוב וידעוני שעולין מלמטה מן הארץ כאוב מארץ ידברו. וז"ש ברישי' דקרא ונתנך ה' לראש ולא לזנב. לראש הוא כהן הראש השואל באו"ת ונשפע בשכלו רוה"ק להשיב ולא לזנב המעלה בזכורו:

יז **נעשה חפשי למלכות**. עמ"כ וכמ"ש (בהוריות כ.) בית החפשית כו' דעד השתא עבד הוי:

יח **וכי לילה היה**. אפשר משום דאמרינן בשה"ר פ"ג פ"ה לית חרשין מצלחין בלילה לכן פשיטא ליה שלא היה לילה. גם י"ל ממש כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה מפרש דהיינו לילה שלאחריו (דאי שלפניו הל"ל לכתוב לילה קודם) ובא לשם ביום ונשתהה שם רוב הלילה שאחריו והפצירה בו בעלת האוב לאכול ואכל בסוף הלילה והלך משם בלילה ע' במקראות:

יט **וי"א צדיקים כו'**. כדמפורש להלן:

כ **בשם** ר' יעב"ץ אמר אוחרי עשה שחר עיפה תהו חשך ואפלה אפי' דברים כו' כצ"ל ולהאי לישנא מפרש רבי יעבץ דמגיד לאדם מה שחו נמשך למטה מי הוא המגיד. מי שעשה שחר עיפה. ומפ' לשון עיפה שהוא ענין תהו חשך ואפלה (ואפשר צ"ל תהום

חשך כו'. וכמו שמצינו ענין תהום סמוך לשחר כי"ב במקרא (תהלים קלט) כנפי שחר וגו' אחרית ים. וכן (באיוב לח) המימיך צוית וגו' ידעת השחר כו' ואח"כ הבאת עד נבכי ים וחקר תהום כו') ובירושלמי דחגיגה הגי' אמר ר' יעבץ אלין ציפארייא תהו חשך ואפלה נראה דתיבת צפארייא הוא פירוש על שחר לשון צפרא. ותהו חשך אפלה הוא פי' עיפה כדלעיל. וחוזר ומבאר אפילו דברים כו' משיח עם אשתו והן דברים שבאפלה אפילו אלו מגיד כיון שהוא עשה שחר ועיפה שהוא חשך ממילא לפניו נגלו כל תעלומות גם חשך לא יחשיך ממנו:

כא **כשם שנפרעין כו'**. ב"ר פצ"ו:

כב **הידא ליה גבי כו'**. כ"ה לקמן ולפ"ז קאי על הקב"ה שעליו אמר ויהי עם ערך כפי ת"י והמפרשים שם:

כג **ויעש ה' לו כאשר דבר וגו'**. מביא זה לראיה על פי' ויהי ערך שפירושו כנ"ל ויהי עם ערך וכן הרד"ק ורבינו ישעיה הביאו זה לראיה:

כד **וכדון את א"ל לדוד א"ל כד הוינא כו'**. כ"ה הלשון במדרש שמואל ונכון:

כה **גבי שנאך כו' גבי ערך**. צ"ל תחלה ערך כלשון המקרא ואח"כ חוזר ומפרש לשון ערך שהוא שנאך (וע' במדרש שמואל א):

כו **על ה' כו'** ועל ששאל באוב וידעוני. חושב אוב וידעני לשנים. כן משמע במדרש שמואל שם. ואף שלא נתבאר בשאול רק מעשה אוב וכן בד"ה שם כתיב לשאול באוב לדרוש. איפשר ממ"ש ברישיה דענינא הסיר את האובות ואת הידעונים. משמע ליה שאח"כ שאל לשניהם יחד. ועי' בשוח"ט סוף מזמור ז' נ"א:

פסקה ח

כז **הפשירן ונתנן כו'**. עיין (יומא ע"ז.):

כח **אמירה ראשונה למ"מ כו'** והשניה לאחרים לא יטמא. כ"ה הגי' גם ברבינו בחיי. ובמדרש שמואל הגי' להפך:

פסקה ט

כט **בה' דברים כו'** בעושר ובשנים וכ"ה בתנחומא ובת"כ הגי' בעושר ובמראה. וע"ש בק"א שנדחק לפרשו דהיינו בנוי ורבי' הגר"א ז"ל בהגהותיו על הת"כ כ"י מוחקו (וכן בפסיקתא זוטרתא דר' טובי' ליתא) ונדחק לפרש מנין ה' עם הכהונה וגי' דהכא איפשר הנכונה (והן ה' דברים שמנו ספ"ב דעדיות שהאב זוכה לבנו) ואף שמצאנו שלא הקפידו בבחירת כה"ג על שנים וכההיא דשלהי (מנחות קט:) בשני בני שמעון הצדיק. היינו מפני שמעלות האחרות הכריעו בקטן. אבל לכתחלה יש לבחור גם בשנים. וכלשון גדול

כפשוטו. אך קצת משמע שמאמר דכאן בא לסיים שכשנמשח לכ"ג מתהוין בו מעלות אלו בשלמות. וזה קשה לומר על שנים. אם לא דהדרו ליה דרי חיוורתא כר"א בן עזריה:

ל **בו אני שמח לבי כו'**. איפשר דרש ליה ישמח לב על שמן המשחה כד"א (משלי כז) שמן וקטרת:

פרק כז

פסקה א

א **והגיל שלו של מרגליות**. הוא משל לקרן שכרו הצפון לעוה"ב כמו הגיל שהוא טמון ואין נראה רק קולו נשמע והוא משל פירותיו שאוכל בעוה"ז ומטיב בהן לאחרים ג"כ. אבל עיקרו הצפון לעוה"ב לו לעצמו ואין לזרים אתו:

ב **ואין עושין פירות**. איפשר ר"ל שאין לעבירה שלהם פירות וכדדרשינן בספרי האזינו פסקא שכ"ד ובירושלמי ספ"ק דקדושין ודפיאה ממקרא זה אבל איננו כ"כ מענין המאמר:

ג **אוי לרשע רע לעצמו ורע כו'** כצ"ל:

ד **להיכן אנו נמשכין לג"ע**. משום שרוב משיכת בהמה אחריו הוא לטבח. לכן מפרש כאן כדכתיב בתריה ירויון כו':

פסקה ב

ה **רווק הדר במדינה ונותן שכר כו'**. בבמ"ר ר"פ י"ד הגי' מי שאין לו בנים נותן שכר כו' וצ"ל כאן ג"כ רווק הנותן שכר ותיבת הדר במדינה נשתבשו להוסיף מלשון הש"ס (בפסחים קיג) רווק הדר במדינה ואינו חוטא:

ו **ב"ק בראשי ההרים כו'** מי שפעל כו' שכרו נראה שמכוון למקרא (ישעיה מ) על הר גבוה כו' בכח קולך כו' שכרו אתו ופעולתו לפניו:

ז **מי הקדימני כו' מי קלס כו'**. פסיקתא דעשר תעשר:

ח **מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו מקום**. אפשר דאתא כר"א ספ"ק דסוכה שאין יוצאין בסוכה שאולה (אבל כל אידך דחשיב לכ"ע שאול פטור וכן במזוזה עי' בי"ד ס"ס רפ"ו) או אפשר שלשאלת מקום לעשות סוכה קרי ליה נמי נתינה שנתן ה' חינו בעיני המשאיל:

ט **מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה הה"ד שור כו'**. בפסיקתא הגירסא מי הפריש בכורות עד שלא נתתי לו צאן ומדרש יפה לענין מקרא דהכא שור או כשב כו' והיה ז' ימים כו' על הבכור:

פסקה ג

י **בב' יעופף לקילוס**. פר"א ספ"ד ועיין תנחומא צו סי' י"ג:

פסקה ד

יא **ר"י ור"נ רי"א אם יאמר כו'** חסר כאן דברי ר"נ וישנו בתנחומא כאן ובקה"ר ע"ש בהגהותי בס"ד:

יב **שעתיד לעשות ים ליבשה** כמ"ש (ישעיה יא) והחרים לשון ים וגו' כאשר היתה לישראל ביום עלותו מארץ מצרים:

פסקה ה

יג **שאול נרדף מפני פלשתים ובחר כו'** הראיתם אשר בחר זה היה מעשה קודם שמלך ונלחם עם פלשתים ונראה רומז למ"ש (שמואל א' ד') ואני מן המערכה נסתי היום ואמרו במדרש שמואל שם ושוח"ט מזמור ז' שזה היה שאול ולכן בחר בו ה' למלוך על ישראל:

יד **שור מפני ארי כו'** עז מפני נמר כו' כבש מפני זאב כו' אלו נרדפין זה מזה כמו שכתוב (ישעיה י"א) וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי כו' ועגל עם כפיר כו' וארי כבקר כו':

פסקה ו

טו **ענה בי לקבל שכר במצות שהן עניות עדות** ואיפשר רומז על ק"ש כדסיים לא אמרתי שתהיו קורין ק"ש כו' והיא עדות כמ"ש (בברכות י"ד) כאילו מעיד עדות כו':

טז **ואמרו כלום אלו יכולין להתוכח כו'**. כ"ה הלשון לקמן וכצ"ל ועיין במ"ר רפ"י ושה"ר פ"ה פי"ג:

יז **דרכת עד דחסל**. עמ"כ ולגי' שלנו נראה דצ"ל תרח"ת שפירושו לשון המתנה:

יח **למלך ששלח שלוחים כו'** ג' שלוחים משה כו' ור"ל ז"ש (במיכה שם אחר קרא דמה הלאתיך) ואשלח את משה ואת אהרן ואת מרים:

יט **לא הטרחתי כו'** קורין ק"ש לא עומדין אע"פ שהוא כמו עדות כמש"ל ועדות צריכה עמידה וגם משום כבוד קבלת מ"ש היה ראוי לעמוד אבל לא הטרחתי דקיי"ל כל אדם קורא כדרכו:

כ **ולא פורעין ראשיכם**. עיין ב"י א"ח סי' ס"א ובהגר"א ס"ח סק"ו:

כא **עשרה מיני בהמות כו'**. במ"ר פ"כ ופכ"א ופסיקתא דאת קרבני:

פסקה ז

כב **צ"ט למיתה ואחד לחיים**. רומז להמדה שהיא אחד ממאה שממנה ומשם המיוחד לה נשפע החיות והלידה ליושבת על המשבר:

כג **וביותר כשהוא זכר**. נכתב כאן משום שטפת המאמר דר"פ תזריע שמסיים שם כן ע"ש:

כד **כל פעולות טובות**. בערוך הגי' כל ברכות:

פסקה ח

כה **ולא היו יודעין אלא שדשו בעקב** ז"ש עמי לא התבונן אף שידעו לא התבוננו בה וכן במקרא דירמיה דאותי לא ידעו כתיב אח"כ סכלים המה ולא נבונים חכמים הם כו' ולהיטיב לא ידעו:

פסקה י

כו **שאם נגחתו אמו או שנמצא בו מום**. עמ"כ ואפשר הכל ד"א וצ"ל שאם נגחתו אמו ונמצא בו מום (שע"י הנגיחה רגיל ליפול מום כדאמרינן (בבכורות כ"ה) דשכיחי מומא אגב דמנגחו הר"מ ברלין) אך מה היא הבדיקה ע"י ז' ימים לא נתבאר ודרך הגהה רבה אולי צ"ל כדי שיבדק תחת אמו שאם מתה אמו או שיצא דרך דופן ה"ז פסול כו' דתנינן תמן כו' (ולגי' שלנו גם הא דתנינן תמן תמוה שמ"ש המ"כ שנתרסקו איבריו כיוצא דרך דופן דמי אין לו ביאור כלל) ולפ"ז האי כדי שיבדוק היינו אם הוא נפל כההיא (דשבת קלד) אף שבאמת לקרבן אפילו קים לן שאינו נפל פסול קודם ז' ימים כמ"ש המל"מ פ"ג מאיסורי מזבח:

כז **עד שיראו פני המטרונא כו'**. עט"ז יו"ד ס"ס רס"ה:

פסקה יא

כח **שכתוב בתורתו שור או כשב או עז ורחמי כו'** זה המן דכתיב כו' לגי' זו אין מכוון יפה אכזריות המן נגד רחמי התורה שיהיה ז' ימים תחת אמו [והיה נכון לגרוס זה פרעה שאמר וראיתם על האבנים. כדמפרש להלן תחות כרסי אמהון אנא מחנק כו'] ובילקוט משלי הגי' שכתוב בתורתו ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד ומכון נגד זה גזירת המן להשמיד וגו' טף ונשים ביום אחד:

כט **לי באת להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה**. כלומר כביכול אני בעצמי וכ"ה בשוח"ט מזמור ב' אע"פ שיש לי כמה גדודין אני עושה עמך כו':

פרק כח

פסקה א

א **מה שהבריות מסגלין כו'**. שהצדיקים מסגלין כו' כצ"ל וכ"ה בקה"ר:

ב **ואין נותנין לי שכר אלא העומר** כצ"ל:

פסקה ב

ג **כמה היו ישראל מצטערין על מצות העומר**. בא לבאר לשון בכל עמלו שיעמול על מצות העומר:

ד **דלא צווחית יתי עם חברי לא כן אמר שלמה מה יתרון לאדם כו'**. כ"ה בקה"ר (ופירושו שלכן כתב על השער מה יתרון לשמחתך וכצ"ל ולכן מביא מעשה זה לכאן):

פסקה ג

ה **את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו יהב לכון כולא כו'** כצ"ל ור"ל שלא תאמרו כיון שנתן כבר לכם הגשם ועבר זמנו מן הפסח מעתה אין אנו צריכין לו עוד כי הלא עוד שבועות חקות קציר ישמור לנו ז' שבועות שבין פסח לעצרת חקות קציר חטים ישמור לנו מרוחות וטללים כדמפו' וע' מ"כ הגי' מקה"ר וכ"ה בפסיקתא ר"פ עומר וע' ראב"ן סי' פ"ו:

ו **ואם טל כו' תניף כו'**. פי' תניף ענין הזלה כמ"ד נופת תטופנה והוא נופל על הטל כד"א תזל כטל אמרתי:

פסקה ד

ז **הוי אומר בזכות מצות העומר דכתיב כו'** וקצרתם את קצירה ואפשר מתכוון לדרוש את קצירה על קציר ל"א מלכים דדרש בסמוך אשר קצירו אלו ל"א מלכים ובזכות והבאתם את העומר. וזהו שייכות ענין דרשת אשר קצירו לכאן:

פסקה ו

ח **בריתי תשמור** ואיזה זו מצות עומר כדדרש לעיל שבועות חקות קציר תשמור על חוק שהוא ענין ברית עולם מצות העומר וספירת ז' שבועות של חקות קציר:

ט **ושעורים וגו'** ועוגת שעורים תאכלנה ר"א ב"ר חלפתא אמר ריבה בהן שעורים כו' כצ"ל ומדהדר כייל לה וקרי עגת שעורים דרש מתחלה על מצות עומר שעורים. שעמדה באותה שעה להגן עליהם ואח"כ דרש שריבה בה שעורים:

י **רשבנ"א כו'** שהם מריצין לבני מעים. לגי' הספרים אפשר בא לפרש טעמא דריבה בה שעורים כדי שיהיה מריצה לבני מעיים כדאמרינן (בשבת ק"ח) אכלין נהמא דשערא כי היכי דלשתלשל (ולולי זה מפני כובדה להתעכל לא היתה יוצאה מבני מעיים) ואם באנו לפרש דברים שהן מריצים לבני מעיים הן דברים אחרים הפועלים וכן (כמ"ש בירושלמי ריש כלאים על השמועות שמריצים לבני מעיים (הר"מ ברלין) והוא מין פול ואפשר בא לומר שהוא בכלל פול דכתיב כאן שנתן בה) אפשר היה לומר דרשב"נ למידרש סיפיה דקרא והיא בגללי צואת אדם תעוגינה קאתי לומר דלאו גללי צואה ממש קאמר אלא

דברים המריצים וגוללים אותה צאת החוצה מבני מעיים אבל יקשה לומר כן בקראי דהא כתיב אח"כ נתתי לך את צפיעי הבקר תחת גללי האדם:

יא **שמואל אמר תמן אמרין עבדין כו'** (עירובין פ"א):

יב **והן מפסלין באוכלין ומשקין שלו.** עמ"כ ואפשר גרסינן מטפלין כלו' והלא היו הן וכולין לטפל בזה העיסה ג"כ ולמה הוצרך יחזקאל בעצמו לעשותה כמ"ש תעגינה לעיניהם. ואפשר גרסינן עבדים ושפחות יש לי והן מפסלין כו' ועל עצמה אמרה המטרונא שאפילו עבדים שלה היו מפסלין מלאכול זאת [ובילקוט המכירי גרס מבזבזין]:

יג **כל עמל יפקון להון אפנטי דיהודא בעי כו'** כ"ה בילקוט אסתר וכצ"ל ור"ל לראות פני היהודי הזה שיתלה (ועשתה זה בחכמה שיבואו כלם בשנאתם ליהודים לראות ויפול פחדם עליהם. ועמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א פ"ן בזה):

יד **ובק"ש היה עוסק ולא הפסיק שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום.** שהיה ראוי מרדכי שהוא עיקר הנס יהיה הוא הפותח והוא החותם לגמור פסוק השירה. אך שהיה עסוק בק"ש דמם ושתק ולא ענה. לכן נאמר מקרא זה מישראל כמדברים בעדו על ענין זה שאח"כ כשיגמור קריאתו יזמר לה' בכבוד ולא ידום. ועתה אני כנסת ישראל לעולם אודך:

פרק כט

פסקה א

א **תני בשם ר"א בכ"ה באלול כו'**. עי' פר"א רפ"ח ומש"ש בס"ד:

ב **ואתיא דרב כהדא כו'**. ירוש' פ"א דר"ה ה"ג ופסיקתא דבאחד לחודש הביאו הר"ן בפ"א דר"ה:

ג **את סימן לבניך כו'** אימתי בחדש השביעי בא' לחודש וגו' זכרון תרועה כצ"ל והיינו זכרון ליום ראשון כן יעלה זכרון ישראל לפניו לטובה ע"י תרועה (שהיא עצמה לשון ריעות ורצון ג"כ):

פסקה ב

ד **והנה סולם כו'** ארשב"ן אלו שרי כו'. ע' שמ"ר פל"ב ותנחומא ויצא פר"א פ' ל"ה:

ה **לא האמין ולא עלה.** שחשש שמא יגרום החטא ואינו כדאי למיכל תרי עלמא וכמ"ש בב"ר פ' ע"ז שאין הבטחה לצדיקים בעוה"ז:

ו **לנקותך מעונותיך לע"ל ר' ברכיה בש"ר ירמיה אורח חיים כו'** (הכתוב להלן שייך כאן כו') מן הענין לא תכלה פאת שדך ואימתי בחדש השביעי יהודא ב"ר נחמן כו' כצ"ל ור"ל דדרש סמיכת בחדש השביעי למצות פיאה לומר שאז בחודש השביעי זוכר להם הקב"ה מצות לא תכלה פאת שדך ולא יעשה כלה ח"ו רק ייסרם למשפט להביאם לאורח חיים ע"י יסורין ושזה נלמד למשכיל למעלה בסדר הפרשיות שבתורה כנ"ל:

פסקה ג

ז **בדין הוא עולה**. שאלהים הוא דיין וגם בתרועה נדרש לשון שבירה כד"א תרועם בשבט ברזל. אבל שופר הוא לרחמים לזכרון טוב לישראל כמ"ש במכילתא יתרו שכ"מ שנאמר שופר סימן יפה לישראל:

פסקה ד

ח **בה' זקנים שהן נכנסים כו'**. עמש"ל בהגהות שמ"ר פט"ו בס"ד:

פסקה ו

ט **שופר זה מכניס בזו ומוצא בזו**. מכניס מן המצר ומוציא לרחבה:

פסקה ז

י **אני ה' מלמדך כו'** ליצה"ר שמוציאו כו' עאכ"ו. שיעשה לו קבלת עמ"ש ומלמד לעצור בעדו וכן למוד התורה הוא תבלין מלמד ודרבן להציבו בדרך תלך לטובה:

יא **ג' שמות נקראו לו מלמד כו'**. בב"ר פי"ד (דנ"ז ד' ופסיקתא דחנוכה):

פסקה ח

יב **שבני אברהם כו'** כדי הוא כו' הגדול בענקים כלומר שהוא מכריע את כולם בזכותו כשיעלה בכף מאזנים של זכות מטה כלפי חסד [ואפשר דרש יחד כמו אחד דדרשי' ליה לעיל אברהם כד"א אחד היה אברהם (ולענין המקרא דבא' לחדש השביעי דכאן. וודאי קרוב הדבר דדרשי' באחד בזכות אחד היה אברהם לבדו די לשקול לכף זכות בחדש השביעי)]:

יג **גתות בתוכו ברכות בתוכו**. דחוק לפרשו על ברכות תפלת ר"ה ונראה דגרסינן בדות בתוכו כדנקטינן בכל דוכתא גתות ובדות בהדדי:

פסקה יא

יד **כל השביעים חביבים**. ע' פר"א ס"פ י"ח:

טו **וכתיב ויקרא אסא אל ה'** וא"ל הנביא ה' עמכם וכתיב שם וימצא ויבקשוהו להם [ועיין בערוך ע' חט השביעי בסופו]:

פסקה יב

טז **כתוב א' אומר זכרון תרועה כו'** פסיקתא דבאחד לחודש:

יז **א"ר תחליפא דקסרי בכל מוספין כו'** ירוש' פ"ד דר"ה ה"ח ע"ש הגירסא (הר"מ ברלין):

פרק ל

פסקה א

א **שלא שבעתם מיינה של תורה.** דרש לשבעה על שתיה כמ"ש (בברכות מט:) וכן בישעיה כאן נאמר תחילה לכו שברו ואכלו ולכו שברו כו' יין וחלב וע"ז חוזר ואומר בלא לחם כו' בלא לשבעה:

ב **לוחציו אפילו גבאי צדקה** (ב"ב ח') ע"ש:

ג **חוץ משכר.** משמע שעל זה מותר ללחוץ. וע' ח"מ סי' ע"ב סי"ז שמותר לעכב ס' של פקדון ושאלה אף במקום שיש תקנה:

ד **שאינן נוטלין אלא שכר בטלה.** זה מפרש דרך איידי שכל עיקר שמותרין ליקח שכר אינו כ"א שכר בטלה וכמ"ש בירושלמי דנדרים:

ה **תני מר"ה כו'** (ביצה טז.)

ו **ור"ח.** בביצה שם ליתא והטור באו"ח ס"ס תי"ט הביא זה בשם הפסיקתא:

ז **ומה שהתינוקות מוליכים לבית רבן.** והב"י שם פי' דהיינו שכר למודם (וכמו דתני בביצה שם והוצאות בניו לת"ת) והמג"א שם נראה גורס מה שמוליכין לבית רבן בר"ח ופירש מזה סמך המנהג שנותנין מעות ר"ח למלמדים:

פסקה ב

ז **ז' כתות כו'.** ספרי דברים פסקא י'. ופסקא מ"ז ושוח"ט י"א ומזמר י"ט:

ח **מכחה של תורה שנאמר מימינו אש דת למו.** כ"ה בשו"ט שם:

ט **אלו סופרים כו'** לעמוד בימינו של הקב"ה מסיים בשו"ט שם שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד מימיני בל אמוט ואפשר ר"ל מפני שהם צריכין להשים נגד עיניהם ה' תמיד לעשות מלאכתן בלא רמיה וכדרב שמואל בר שילת פ"ק (דב"ב ח) [ור"ת שויתי ה' לנגדי תמיד רמוז שילת אביו של רב שמואל (ועיקר הענין מרמז נעימות בימינך נצח על מלמדי תינוקות שנו"ה נקראים לימודי ה' ובהן תלויין תשב"ר)]:

י **אם שמחה למה חגיגה** וע' בזית רענן מ"ש בזה ודחוק וכמדומה דגרסינן כאן נציחה במקום חגיגה. ודייק על לשון שובע שמחות כו' נצח יש ניצוח הוא במלחמה ואינו שעת שמחה ודרש ואזיל שהשמחה בלולב הוא סימן הנצחון כששב כבר מהמלחמה:

יא **אנו יודעין דישראל אינון נצחייא**. שנצחו ישראל בדין כו' שנא' וגם נצח ישראל כו' ואומר להם ולקחתם לכם ד"א ולקחתם לכם הה"ד פנה אל תפלת הערער א"ר אבין אין אנו יכולים כו' כצ"ל:

פסקה ג

יב **פתר קריה בפועל**. שסתמו עני וכי"ב פי' הרמב"ם בפי' המשניות פט"ז דכלים גנוניות העני שהוא הפועל ע"ש:

יג **לכשיפליג כו'** וילקישנה כלומר מאחר תפלתו יותר משאר ב"א לאחר שיפליג ממלאכתו ודרש כי יעטוף כי יאחר כמפורש:

יד **ויעתר לו כו'** לחתירתא ב"ר פס"ג (ובסנהדרין קג.) ובירושלמי שם:

טו **שאין להם כו'**. לכן נקראים ערער ולכן כתב עליהם דור אחרון:

פסקה ד

טז **שנאמר ויהי בהיותם בשדה**. ודרש שרצו לחלוק העולם:

יז **אר"א עצי היער וכל עצי היער** כצ"ל ור"ל שבד"ה כתיב במקרא עצי היער ובתהלים כתיב כל עצי היער:

יח **שעושין פירות כו'** שאינן עושין פירות. הן ד' מינין שבלולב ששנים מהן עושין פירות ושנים אין עושין כדאיתא (במנחות כח) ובכולם יחד ירונו ויהללו לד' בסוכות כדמפרש:

פסקה ה

יט **הלל שיש בו לשעבר כו'**. ירושלמי פ"ב דברכות ורפ"ב דמגלה:

פסקה ו

כ **תני ר"ח לכם לכל או"א כו'** כצ"ל וכ"ה בת"כ:

כא **לית ליה להוא גברא כו'**. עיין ערוך ערך לאכסן נ"א בזה:

כב **הדין טפיטא**. הערוך גרס דיופטא ע"ש:

כג **צווח כו' גזול אני כו'**. כמ"ש החמס קם למטה רשע עב"ר ר"פ ל"א:

פסקה ז

כד **משל למדינה שחייבת כו'**. קה"ר פ"ט פ"ד:

כה **כך בער"ה גדולי הדור מתענין**. הביאו הטור ריש ה' ר"ה וש"פ:

כו **ליתן אימתך על בריותיך ביהכ"פ**. כ"ה בילקוט תהלים (ע' בקה"ר שם דגרס הא דעמך הסליחה על הא דבתענית ערב ר"ה מתיר שליש):

פסקה ח

כז **ביום הראשון תני ר"ח ביום ולא כו' פרי עץ הדר עץ שטעם כו'** כצ"ל וכ"ה בת"כ:

כח **תרגם עקילס הדר אידור שהוא דר על כל מים**. כ"ה (בסוכה לה.):

כט **ב' דליות**. עיין רמב"ן במלחמות ה' (בסוכה לד:):

פסקה י

ל **רחוש**. עמ"כ ועיקר הפי' מרובה בגדולין כמו יער כמו חרש שהוא יער וע"ע ערך חש ג' שגורם רחישת קנים במקום חרישת קנים שהוזכר במדרש בכ"מ. ומ"ש המ"כ שהערוך כתב עיקר הגי' דחוס. אמת שכתב כן מפני שהיה לפניו הגי' דחוש בדל"ת (וע"ש שכתב בפרק קמא דסוכה וליתא לפנינו ונראה שצ"ל בפסקא קמא דסוכה ור"ל בפסיקתא וכי"ב בערוך בכ"מ) ונדחק לפרשו. אבל גי' שלפנינו רחוש בריש נכונה:

פסקה יב

לא **אתרוג יש בו טעם בו יוקשרו כו'** (מנחות כח):

לב **יוקשרו כלם אגודה אחת**. ל"ד כלם שאין האתרוג עמהם באגודה כדילפינן בת"כ (ובסוכה שם:) אלא בחיבור א' וכן בנמשל אין הת"ח הדומה לאתרוג ראוי להתקשר תמיד באגודה א' עמהן. ודיו שיתקרב אליהם:

פסקה טו

לג **ג' המה פסח מצה ומרור**. בתנחומא ל"ג ליה. ולדבריו דרש ג' וד' היינו ועוד א' שעמו הן ד' שזהו ג' מינין שבלולב הנאגדין עם הד' האתרוג שאינו נאגד עמהם:

לד **אלא לולב לבה של תמרה**. מכאן סמך למה שכתב ריא"ז בש"ג רפ"ג דסוכה שלולב הוא מענפים הפנימים שבתוך לבו של דקל ולא מן החיצונים שנקראים חריות (אף שמלשון הש"ס שם משמע שחריות נקראין הלולבין עצמן כשמתקשין):

לה **שהוא הדס הרי הוא אומר כו'** עלי זית וגו' ועלי עץ עבות כצ"ל. ור"ל דא"כ משמע מזה לכאורה שעץ עבות אינו הדס (ועיין סוכה י"א. דמפרשים עלי הדס שוטה לסוכה):

לו **והן נראין קטנים כו'** וגדולים כו'. דרש ג"כ אידך קרא דארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים על ד' מינין וכדמפרש וע' בתנחומא:

פרק לא

פסקה א

א **ר"א שאל כו' מהו וצדקתך כו'**. איכה רבה פ"א אות מ':

ב **מי כמוך בעליונים מי כמוך בתחתונים**. משום דהדר כתיב אלהים פעם ב' ודרש שמי כמוך נמשך גם למעלה שבמרום אין כמוך וכן בתחתונים:

ג **ואתה מתאוה לאורן של ישראל**. כדדרש להלן תכסוף חמדת:

פסקה ג

ד **כד"א אז תקרא וה' יענה**. כן אמר איוב כאן דרך בתמיה וכי ח"ו אפשר הוא שתקרא אלי ואנכי אענך עד שלמען זה תכסוף למעשי ידיך וצויתם שידליקו להאיר לפני משכן כבודך כביכול:

ה **ברשותך ואת תשגיח במעשי ידיך אלא למעשי ידיך תכסוף הוי צו כו'** כצ"ל. וע' א"א:

פסקה ד

ו **נרך בידי ונרי כו'**. דב"ר פ"ד:

ז **אם הארת נרי כו'**. איפשר דרש שמן למאור להעלות נר תמיד. שע"י מצות שמן למאור תזכה שיעלה הקב"ה אור נר נשמתך תמיד כד"א (ישעיה נח) ונחך ה' תמיד והשביע וגו' ושמן על ראשך לא יחסר:

ח **הה"ד ראשך עליך ככרמל**. תנחומא תצוה (ס"ו):

ט **הבט לברית מילה**. עמ"ש בס"ד בביאורי לפד"א ס"פ כ"ט בזה:

י **הדלים כו' כדוד**. שהוא לבוש לבוש ארגמן לבוש מלכות:

יא **בתוך רהיטין של יעקב אבינו**. כמו רהיטנו ברותים שדרשוהו על בהמ"ק והוא כמו באהלי יעקב. וחוזר ודורש רהיטנו לשון ריצה ורהיטה:

יב **נשמטו בידי סלע שופטיהם ושמעו אמרי כי נעמו**. כלומר שמשה ואהרן שמעו אמרי ה' וינעמו למו. רק בדבר הסלע נשמטו ונענשו על ידם ועבפרש"י בתהלים (שם):

יג **ודרכו של מלך כו' ואחרים כו'**. אפשר ר"ל שאסור בעשיית מלאכה בפרהסיא כדאיתא (בקדושין ע:) כיון שנתמנה כו':

פסקה ה

יד **עד שא"ל הקב"ה ולא תמצא בארץ החיים**. מקרא הוא (איוב כח) בפרשת החכמה מאין תמצא שדרשוה על זה ששאלו תורה היכן היא כו' ודרש כאן לא תמצא אצל המלאכים שהן חיים לעולם ואין צריכין לתורה שנתנה לבני אדם להיישירם מדרכי מיתה לדרכי חיים:

טו **שבטחונה בה ומתן שכרה בצדה**. כד"א בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר:

טז **בטוח שגוזר ואחרים מקיימים**. דרש עוז מבטחה אין עוז אלא מלכות ושררה כמלך שגוזר ואחרים מקיימין וכדאיתא (תהלים ל"ז) ובטח עליו והוא יעשה:

פסקה ו

יז **ר' אומר כא"א היש מספר כו'**. במ"ר פי"א ועי' ב"ר פע"ח:

פסקה ז

יח **חלונות היו לבהמ"ק כו'**. במ"ר פט"ו:

פסקה ח

יט **לזון עינו ממנה הה"ד נהר דינור כו'**. עמ"כ וי"מ. ואפשר לפרש כמ"ש בפר"א פנ"א שכשהשמש יוצא להאיר על הארץ מדליק אורו בנהר של אש. והוא נהר דינור כמבואר בס' רזיאל אך העיקר נראה שבמקרא זה כתוב כאן בטעות. ומקומו להלן באידך דר' אבינא הברק הזה מתולדות אש שלמעלן הוא הה"ד נהר דינור נגד כו' שמביא ראיה ע"ז שיסוד האש נמשך מלמעלן:

פסקה ט

כ **כמין חרדל של דם**. עיין יד"מ. והוא רמז למ"ש בשח"ט מזמור י"ט שנכנס לעולם טהור ויוצא טמא ממעשה הבריות. וזהו רמז חרדל של דם כטומאת הנדה:

כא **הבריות מקטירין לנו** כצ"ל עיין בשו"ט שם:

פסקה י

כב **אלא שמן זית מזיתו** כצ"ל וכ"ה בת"כ (ובמנחות פ"ו:) ע"ש בפרש"י (ונשתמט זה מהיד"מ):

כג **ולגיון א' לא מרד**. נתבאר בנמשל מי הוא שלא מרד הזית. ואפשר רמזו למ"ש בירושל' ספ"א דכלאים ובשוח"ט מזמור קכ"ח שהזית אינו מקבל הרכבה. וזהו לא מרד בדור המבול שהרכיבו ושינו סדרי הבריאה בבעלי חיים וצומחים. והזית שאין מקבל הרכבה נשאר בהוויתו כרצון וסדר הבריאה תחלה. ולכן נתגלגל ע"י אורה בימי נח ולדורות:

כד **אר"י אפילו אסטרבולין של רחיים כו'**. בב"ר ל"ג ליה כאן. אבל בשה"ר פ"א פכ"א איתיה. ואולי יתפרש לפ"ד הרמב"ן ע"פ הפר"א שמ"מ נתגלגלו המים משאר ארצות וירדו לא"י רק שהגשמים לא ירדו עליה. דלכן קאתי לדחות דברי ר' לוי שאמר משבשושי א"י היה. שגם אלו ודאי נמחו במי המבול כיון שהיו המים אדירים כ"כ עד שנמחו בהן אבני רחיים אלא מג"ע הביאה:

פסקה יא

כה **ואומר שמחתי באומרים לי בית ה' נלך**. תנחומא מסיים במקרא דאור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. וכאן נמי הכוונה שלע"ל כשיבנה בהמ"ק יערוך נרו של משיח ויחזור האור שנגנז להאיר וישמחו בו אבל עתה אמרו בבמ"ר פט"ו נמנעה השמחה מהרשעים והוצרך הקב"ה כביכול לישב עם הצדיקים בנר ור"ל כד"א וימנע מרשעים אורם שהיא

השמחה. ולכן שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. ורומז למקרא (ישעיה ב) בית יעקב לכו ונלכה באור ה' דכתיב שם לכו ונעלה וגו' אל בית וגו':

פרק לב

פסקה א

א **לכשירומם כו' כרם בזוי**. דרש כרם לשון רוממות כפשטי' ולשון כרם שניהם יחד וכי"ב הרבה במדרש:

ב **נפשם מתמעטת עליהם** כצ"ל:

ג **הה"ד רשע יראה וכעס**. ס"ל לר' נחמיה דלא די בזה שהצדיקים יראו ביסורי הרשעים וישמחו כדר"י. אלא הרשעים יראו בשלות הצדיקים ויצערו וכדאי' בתדא"ז פכ"א ואותיות דר"ע אות כ' שאמר גבריאל וכנסת ישראל לפני הקב"ה שיראו ויבושו כד"א ותרא אויבתי ותכסה בושה:

ד **מה המכות האלה וגו'** אשר הכתי בית מאהבי מכות האלה גרמו לי כצ"ל מדלא כתיב אוהבי וכתיב מאהבי דרש פועל יוצא שמאהיבין אותו ע"י כן להקב"ה:

ה **לכשיפרסם כו' וכבר פרסמו**. אין זה מיושב כ"כ להדרש בלשון כרום. ואפשר עיקר הגי' לכשיפריש כו' וכבר הפריש כו'. ודרש כרום לשון הרמו מתוך העדה (ודרש זלות על הממזר הזה שזלזל בכבודו של מקום):

פסקה ב

י **שתקתיה מפני כבודך**. כמ"ש בבמ"ר פ"כ שחס הקב"ה על כבודן של בריות וסתם פי הבהמה שאלו היתה מדברת כו':

יז **מלך שלפניך אל תקלל כו'** מלך שבדורך כו'. שרי הדרשות ענין א' הם רק לדרשא שנית על שאול בייחוד לכן נקט שבדורך. וללי"ק כל מלך שלפניך בדורך קאמר:

יח **אזנים לדרך כו'**. שוח"ט מזמור ז' ועב"ר פע"ד:

יט **ר"ח בר אבא ובר קפרא ח"א כו'**. שה"ר פ"ב פי"ב:

כ **הטבה כהטבת נרות כו' קטרת כו'**. נראה ר"ל היטיבו פועל יוצא שכביכול הטיבו לב שלמעלן בדבריהם הטובים וכלשון הטבה האמור בנרות שפירשוהו כן (בזוהר נח ג:) (ויחי רמ"ד:) ובכ"מ דאדליק בוציניא לעילא. וכן בקטרת (אף שלא מצאנו בו לשון הטבה הרי הוא עולה לריח ניחוח לה' לשכך כל זעם כמ"ש בזוהר ב"כ וכתיב (משלי כז) שמן וקטרת ישמח לב) וכנגד זה בא לפרש באידך קול לרעה שח"ו לא פעלו למעלה כלום בהקצפתם רק להם הוא קצפון כמ"ש שחת לו לא בניו מומם:

יא **באפי וחוזר אני כו'** (סנהדרין ק"י):

יב **מלך אל תקלל זה משה כו'** שהוגד למשה מסיני הוצא כו'. אפשר דרשא זו סובר כפירוש שהביא רבינו בחיי דהאי ויקלל על משה קאי ע"ש:

פסקה ג

יג **יצא מעולמו**. פי' רבי' בחיי דדרש מדסמיך ליה חק עולם ויצא בן כו'. לומר שיצא מעולמו שהיא שכינת עזו של הקב"ה המתעלם ומתכסה בלבושי העולמות שברא:

פסקה ד

יד **אע"פ שלא היו ממזרין באותה שעה**. דכתיב כלך ימה רעיתי ומום אין בך:

טו **הוא היה ממזר**. בת"כ הגי' כממזר ור' לוי פליג ואמר ממזר ברור היה. ופלוגתייהו תלייא בפלוגתא (דיבמות מה.) אם הוולד ממזר או מזוהם וע' רמב"ן כאן:

טז **שחקה לו אשתו**. פי' לו להמצרי הראתה פנים שוחקות ודברה עמו דבר שחוק לכן הסכים בלבו ואמר דהדין גברא הוא כלומר על עצמו אמר שיפתה וגם יוכל לה לזנות (אף ששארי נשי הדור צניעות היו) ולכן הטמין עצמו המצרי אחורי הסלם שכשיצא בעלה למלאכתו והיה מזומן לחזור לביתה לקלקל עמה. אבל מה' היתה נסבה שבעלה בדרכו הפך פניו לאחוריו וראהו יוצא מביתו והבין שקלקל עמה:

יז **במסטורין של ישראל הרגו**. לפי נוסחת השמ"ר שם צ"ל טמנו במקום הרגו ועל ויטמנהו בחול קאי:

פסקה ה

יח **גל נעול אלו כו' גן נעול כו'**. במכילתא בא פ"ה ושוח"ט מזמור קכ"ב הגי' כדהכא. אבל בשה"ר שם ובמ"ר פ"ג הגי' להיפך. וגי' דהכא נראה נכונה. שגן הוא שכבר נחרש ונזרע בו (ועיין פר"א פכ"א) וגל נעול הוא שלא עבר בו אדם עדיין וכן מתיישב למ"ד שם מעין חתום ג"כ על הבתולות שעליהם שייך לומר שניהם ב' חותמות (וכן תקנו במטבע ברכת בתולים לבל ישלט זר במעין חתום):

יט **מתוך כך שלחיך פרדס רמונים שלוחיך כדאמר ויהי בשלח** כצ"ל:

כ **בשביל ד' דברים כו'**. במ"ר פ"כ:

כא **ליהודה ליאני ולראובן רופא** (ע' בשה"ר שם) כצ"ל ורופא הוא קצור השם מראובן (או על שם אבני אודם שנקרא רוביני"ו והוא אדום בלשון רומי רופוס) וליאוני הוא ארי' בלשון רומי על שם גור אריה יהודה כמובא בדברי הראשונים ז"ל ליאון כנוי ליהודא:

כב **ליוסף לסטיס**. אפשר צ"ל אדעטיש והוא יוסף בלשון רומי:

כג **דהוות פטטא בשלמא שלם כו'**. זו היא מדברת עם כל אדם (דכתובות ע"ב) ע"ש:

כד **לשבטו שיצא ממנו אמר ר"ל מדכרן כו'** למטה דן אמר רב לעולם אין ממזר כו' יתפרסמו החטאים ר' זירא כדסלק להכא כו' כצ"ל וע"פ הירושלמי דיבמות וקדושין שהביא המ"כ [ועיין במדבר רבה פ"ט]:

פסקה ו

כה **א"ל רבי חיי שעה אתית כו'** כצ"ל וכ"ה במ"כ:

פסקה ז

כו **מדכרן ומניחין כו'**. שמ"ר פמ"ח:

פסקה ח

כז **עלי לנחמן כו'** אבל לע"ל כו'. אפשר ר"ל כמ"ד שלהי קדושין עתידין ממזרים להטהר וע"ש בר"ן (ובקה"ר משמע שלענין שבאין לעוה"ב הוא דאמר עלי לנחמן ע"ש):

פרק לג

פסקה א

א **מיצטרא מכירין**. הוא מין כלי צדו א' מצטירא תרווד וכף וצדו א' מכירין חרב (והיה לתשמיש אנשי החיל שבכף החרב היו יכולין לאכול) [והמציאו זה חיילות ראמולוס לרמוז לעל חרבך תחיה]:

ב **רקק בה וכבת**. כמדומה שצ"ל נשב בה וכבתה והיא נשיבת רוח פיו המכבה את האש. וא"ש לפ"ז הנמשל שבמוצא א' של הפה נכללים ב' פעולות הפכיות. אבל לגי' הספר הכבוי הוא ע"י הרוק:

ג **ארחב"א כו' כלכלה של תאנים**. אפשר בא להוסיף מעשר תאנים דרבנן ובראשונה בככר טבול הוא מה"ת (ואפ"ל עוד שבא להוסיף כלכלת תאנים שבא חוב המעשר ע"י הלשון כגון שקרא עליו שם לתרומה וכדתנן ספ"ב דמעשרות דכלכלת תאנים שתרמה חייב במעשר ג"כ.) והר"מ ברלין הגיה כגי' השוח"ט מזמור נ"ב כלכלה של תאנים בידו אכל ובירך חיים ביד הלשון אכל ולא בירך מות ביד הלשון:

ד **כך יהיה לשונכם רך כו'** לפיכך כו' תמכרו ממכר. עמ"ר ועי' ב"מ (נח:) ואפשר לשון את עמיתך דרש שהוא לשון אחוה וריעות שיהיו נדברין בנחת זל"ז:

פסקה ב

ה **ודכוותה ויאמר ה' אלי מה אתה רואה עמוס**. בילקוט עמוס הגי' ודכוותה וירא בלק בן צפור כבע"ח כו' ודכוות' דכן רב כבע"ח ושטר בידו. ונראה הא דצלם עיקר הראיה מסיפי' קאים לקבלך. שדורשו כבע"ח ושטרו בידו (לגבות חובו מנ"נ לנפול מלכותו

להגיע מלכיות האחרים) והא דבלק נראה ט"ס וצ"ל ודכוותה בבלק בן צפור ור"ל קרא דוהנו נצב על עולתו כבע"ח ושטרו בידו כך היה נצב על עולתו כתובע מלפני הקב"ה לעשות חפצו לקלל ישראל תחת הקרבנות שהקריב. ונ"ל שכאן ג"כ יש חסרון וצ"ל אחר דכוותה כלשון הילקוט. והא דויאמר ה' מה אתה רואה הוא מסיים דרשא דקרא דעמוס:

י **אנך זו סנהדרי גדולה**. פתיחתא דאיכה סי' כ"ד:

ז **אר"י בר סימון החומה הזו אינה מעמידה אלא אנכה** כצ"ל ועל חומת אנך קאי (וכתרגומו שורא דדינא) וכן סיפיה הנני שם אנך בקרב עמי ישראל. ומפרש כמו החומה שמעמידין אותה ע"פ אנך שהוא קו חוט משקולת הבנאים שתהא שוה ואם דבר ממנה יוצא בעקום מהאנך חותכין אותו ליישרו והוא סבת עמידתה וקיומה. כן ישראל כל קיומה שילכו בדרך ישר וכשיוצאים ומטים מני דרך ויעקשו דרכם צריכין לעונשין עד שישיבום אל דרך הישרה:

פסקה ג

ח **משל לסאה שמלאה כו'**. קה"ר פ"א פי"ד:

ט **כ"ד חטאות כו'**. עמ"ש בס"ד בהגהותי לשמ"ר פמ"ב:

י **בצעך לפיכך כו' ממכר ד"א וכי תמכרו ממכר הה"ד ויעשו כו'** כצ"ל:

פסקה ד

יא **אלא אהרן ומשה לפיכך משה מזהיר כו'** ממכר לעמיתך לא תונו ואפשר רמיזה מ"ש במקרא זה ביום דבר ה' את משה בהר סיני שמרמז על לא תונו שנאמר בפרשה דהכא שכתוב בה בהר סיני:

פסקה ו

יב **תהיו שותפין לברייכן**. עמ"כ. ולשון לעמיתך דרש שתהיו עמותים מחוברים למקום וכן מדרש סיפיה דלא תונו איש את אחיו ע"ז כד"א רעך ורע אביך וגו' וגם הקב"ה קראן אחים. נכון לגרוס תפושין במקום שותפין פי' אחוזים:

יג **לא כן כתיב** (ישעיה י') ופסיליהם מירושלים ומשומרון כצ"ל:

יד **ולוקחין טופרן ושער ועצמות של עבודת כוכבים** טופרין הוא לחקיקה כדאמר חקוקה בצפורן. ושער י"ל שטובלין בה בצבעים למשוח בששר. אבל עצמות אין לו מובן. ואפשר צ"ל וצבעות. ובילקוט דניאל הגי' טופסין של עבודת כוכבים פי' טופס צורת עבודת כוכבים [ואפשר פירושו שמפני שבבל רחוק מא"י היו מובילין משם רק שער וצפורן ועצמות דבר המתקיים. והיו משלימין עליהם בא"י לחוקקם לעשותם כדמות בשר אדם]:

טו **צמידים על ידיהם** כצ"ל:

טז **קדשין ואומר לבלה כו'** כצ"ל והוא הכל סיומא מענין מקרא זה ביחזקאל שם דאזיל ודריש:

יז **צלם די דהב** וכאן באתם כו' למלכיא אלהייא. ופי' אלהים לשון חשיבות כדיינים:

יח **אם מלכא למה נ"נ כו'**. במ"ר פט"ו שוח"ט מז' כ"ח:

פרק לד

פסקה א

א **שממליך**. יצ"ט שנקרא דל כמ"ש ילד מסכן וחכם והשומע לעצתו משכיל:

ב **ישמרהו מיצה"ר** כדדרשינן בבמ"ר פי"א מדכתיב ושמר רגליך מלכד ע"ש:

פסקה ב

ג **כביכול דרכו של לוה כו'** שמ"ר פל"א (דף קמ"ט א') ע"ש בהגהותי בס"ד:

ד **נותן לו פרוטות**. אפשר צ"ל נפשות וכדמפו' בשעה שנפשך כו' אני משיבה לך כו' ועיין בילקוט משלי:

פסקה ג

ה **לרחוץ בבה"מ כו'** מצוה היא. בשאלתות פ' בראשית הביא הלשון כך היה מנהגו של הלל הזקן במעלי שבתא א"ל אדם להיכן אתה כו' לעשות מצוה כו' לבה"מ לנקות הגוף בשביל כבוד שבת:

ו **ד"א גומל נפשו איש חסד דמפלג מצוון** (המחלק צדקה והוא גומל בזה טוב לנפשו). ועוכר שארו כו'. כ"ה בילקוט משלי וכצ"ל:

פסקה ד

ז **רש בתורה כו'**. ששונה סדר כו' עיין (תמורה טז):

פסקה ה

ח **עניים ועשירים כדי שיהיו זכין כו'**. ועיין זוהר ויגש (רח"י):

פסקה ו

ט **עד שדלו מן המצוה**. ז"ש (שופטים ו) וידל ישראל מאד וכ"ה להדיא בתנחומא כאן (ובילקוט תהלים שם הגי' מן הצדיקים):

י **ח' שמות כו'**. מדרש משלי פכ"ב ועיין ערוך ע' אביון שהביא הגי' ז' שמות:

פסקה ז

יא **זכי בי או דכי בי** כצ"ל ופי' ל' טהרה יטהר נפשך מעוניך בצדקה שתתן לי:

פסקה ח

יב **וכי כל מ' שנה**. שה"ר פ"ב פ"ד:

יג **רבי סימון בשם ר' אלעזר אמר בה שיטה חורי** כצ"ל:

יד **מלחם של קוצרים**. משום שברות רבה שם יש כמה דרשות שדרש לחם בע"א לכן נקט כאן בהך דרשא מתפרש לחם כפשוטו וכן מצד הקוצרים ודאי כלומר כפשטיה שלא כדרשי דהתם:

פסקה ט

טו **כתיב נתן תתן לו**. אם נתן תזכה שתתן עוד:

טז **לגלגלא דאנטליא כו'**. שמ"ר פרשה ל"א:

פסקה יב

יז **מן דמה מפקתא** כצ"ל:

יח **וחבשינון בפלקי** כצ"ל:

פסקה יג

יט **ומרוים אותם מד"ת**. אפשר דרש מרודים מרוה דודים שהן ד"ת כד"א כי טובים דודיך:

כ **שמורים לישראל כו' ומלמדים כו'**. דרש מרודים מורים ומלמדים:

כא **כאלו הקריב בכורים**. עי' (כתובות ק"ה) ותדא"ז פ"ב:

פסקה יד

כב **ר"א בר אהבה אמר רב ור"י** (**פליגי**) **חד אמר מדקדקין כו' וחרינא אמר אף בכסות כו'**. כ"ה בירוש' ספ"ח דפאה (וע' פ"ק דב"ב ט):

כג **בריתו של א"א**. עמ"כ (ובכתובות ח') קורא לגמ"ח מחזיקי בבריתו של א"א ויש לפרש כאן ג"כ כן:

פסקה טו

כד **כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח** כצ"ל:

כה **הסר מחוכך מוטה אלו שטרות פרועין**. שאסור להשהותם משום עולה כדאיתא (בכתובות יט):

כו **בצחצחות נפשך א"ר טביומי אם כו'** כצ"ל:

פסקה טז

כז **ר"ט יהב לר"ע כו'**. מסכת כלה פ"א [ועיין ערוך ע' אנונא נ"א בזה]:

כח **נסב ופלג יתהון כו'** כצ"ל:

כט **נסבי ואתמי ליה כו'** כצ"ל:

ל **משובב כו' יושב ומתרעם כו'**. צומק שהעולם ח"ו אינו מסודר בתהלוכות ההשגחה ונתיבותיה:

לא **ועמדת אתה ונתת לו**. וע"י כן הודעת והשיבות הנתיבות ליושרם לשבת עולם כמנהגו:

לב **חייך שאני מעלה כו'**. זהו דרשא אחרת שמפרש עליו מקרא שמביא אח"כ ואין שייך למעלה:

פרק לה

פסקה א

א **והיו רגלי מביאות אותי לבהכ"נ כו'**. מפני שהיה רגיל ואוהב לילך שמה תמיד לכן היו רגלי מובילות אותן מעצמן שמה כענין מ"ש הלל (סוכה נג) למקום שאני אוהב לשם רגלי מוליכות אותי

ב **חשבתי מתן כו'** והפסדן הוא כלשון מתני' בפ"ב דאבות והוי מחשב כו' וע"ש בפי' הגר"א ז"ל

פסקה ב

ג **מדבר ביעקב**. כדמפ' שהוא התנה התנאים עם הקב"ה אם יהיה כו' והבטיחו הקב"ה. ואמר ע"ז ועתה בנים שמעו לי (כמו שהתניתי לאביכם וקיימתי כן אקיים לבנים) ואשרי דרכי ישמרו כדמפ' אשרי ואשריכם כו':

ד **אשרי ואשריכם כו'**. משום דאח"כ כתיב אשרי אדם שומע לי דרש ב' אשרי. אשרי אדם הוא אשריכם. ואשרי דרכי ישמרו הוא אשרי לי:

ה **אף לבניו כו' כל התנאים הללו כו'**. וז"ש שם שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו שמעו מוסר הוא מ"ע כמ"ש אם בחקותי תלכו ואל תפרעו מל"ת כמ"ש את מצותי תשמרו:

ו **אשרי ואשריכם כו' שנאמר אם בחקותי כו'**. נראה שירמוז ג"כ למ"ש בת"כ אם בחקותי תלכו שהמקום יתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה. ור"ל כמ"ש (פ"ק דעבודת כוכבים ה) אם לשון תחנונים ע"ש:

פסקה ג

ז **מלך ב"ו גוזר כו'** אבל הקב"ה כו' מקיימה תחלה. ירושלמי פ"א דר"ה ה"ג ועיין שמ"ר פ"ל ובערוך ערך אגרפס היה לפניו כאן נ"א ע"ש:

ח **זקן תחלה אם בחקותי תלכו** ד"א אם בחקותי חקים שחקקתי כו' כצ"ל:

פסקה ד

ט **תהום חוק וחקת לג"ש** כצ"ל. ופי' דילפינן האי חוק וחקת הכתובים בשמש וירח וים ותהום מן חקות הנאמר בשמים וארץ ששם כתוב אם לא בריתי יומם ולילה חוקת שמים כו' וכן בחקתי דהכא לומר שכל אלו החוקות הן בזכות חקת התורה:

פסקה ו

י **חקים שמביאים כו'** העוה"ב כד"א כו' כל הכתוב לחיים. דרש חקים כמו על ספר חקה. כל הנחקק לכתוב בספר החיים:

יא **תני בשם ר"א הספר והסייף כו'**. ספרי עקב ס"פ מ' ודב"ר פ"ד:

יב **ויגרש את האדם וישכן וגו' ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך**. כצ"ל וכ"ה בספרי שם וז"ש הסייף כו':

יג **הככר והמקל ניתנו מכורכים כו'** טוב הארץ תאכלו כו' חרב תאכלו. הוי ליה למינקט הככר והסייף ואפשר לשמור דרך עץ חיים דריש. עץ. וחיים. עץ זה המקל. וחיים זה הככר:

יד **צריך ישראל לחרובא כו'**. לעיל פי"ג:

טו **יאה מסכנותא כו'**. ע"ל שם:

פסקה ז

טז **תני ר"ח הלמד כו'**. ברייתא בת"כ כאן ע"ש ובשמ"ר פ"מ:

פסקה ח

יז **ג' נתנו מתנה כו'**. עד סוף המאמר הוא מן הת"כ ע"ש בק"א. ב"ר פ"ו וש"נ:

פסקה ט

יח **ד"א ונתתי גשמיכם** כו':

פסקה יב

יט **יורה מלקוש**. וכתיב בתריה ואספת דגנך:

כ **וגשמים באמצע**. דרש מטר ארצכם הוא לבד יורה ומלקוש:

כא **ב"ר ינאי אמר חמשה** הה"ד כי לשלג כו' כצ"ל:

כב **הרי ג' מטרות**. (עיין תענית ג'):

כג **אלין חמישתא יורה מלקוש כו'**. כלומר אלו ה' רמוזין בלשון מטר ארצכם בעתו ולבד זה יורה ומלקוש:

כד **בזכות איש כו'**. ירושלמי תענית פ"ג ה"ב (ועיין בבלי שם ט):

כה **עד בלי די ר"י ברב"א כו'**. ירושלמי תענית שם ה"ט ושם משמע פירושו דבר שא"א לומר עליו די שאין מתפללין על רוב טובה ע"ש:

כו **גשמים טורדין לעולם יוצאי כו'**. שה"ר פ"ח פ"ג:

כז **הקב"ה עושה אותן ברכה** שירדו בשעה שאין מצירין לעולם כמ"ש בעתו וכמש"ל בלילי ד':

פרק לו

פסקה ב

א **מקום טרשין כו' אלא בולשין אותה**. מחפשין תחתיה במקום נטיעתה ומוציאין האבנים מתחתיה. טרשין הוא מקום אבנים ובולשין תחלה משם:

ב **ישראל פנית לפניהם** ר"ל ז"ש (שם) פנית לפניה:

ג **בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות** כצ"ל:

ד **וגדול בתורה נראה נמוך מחבירו**. שאין ד"ת מתקיימון במי שמגביה דעתו עליו וכל מי שגדול בתורה עניו ביותר כמו ששנינו פרק קנין תורה ומלבשתו ענוה:

ה **טעונה ג' ברכות**. עמ"כ ואפשר ר"ל ברכה מעין ג' לאחריה או ג' ברכות ממש לר' גמליאל לדעת התוס' בברכות:

ו **זה טעון ברכה וזה טעון ברכה**. עמ"כ ואפשר לפרש כשהחמיץ יינו אומר ברוך דיין האמת וכששותה שינוי יין לטוב אומר ברוך הטוהמ"ט:

ז **פניו מאירות וכל מי שאין שותה ממנו אין פניו מאירות** כך חכמת אדם תאיר פניו כשנשאל משיב ועוז פניו ישונא כשאינו משיב ומה הגפן כל שאוכל ממנו בוסר שניו קהות כך ישראל כו' כ"ה במדרש שמואל פט"ז (ועי' ילקוט תור' ס"פ וישב) וכצ"ל:

ח **עולה על כל מסע ומסע כך כו' סופרין כו'**. נראה צ"ל על כל מטע ומטע. שכשעוקרין אותה ממקום א' ונוטעין אותה במקום אחר עולה ומשבחת. כן ישראל גלותן במלכות הוא לטובתן שע"י כן עולין ומשבחין אח"כ. וצ"ל במקום סופרין מוספין. ואפשר צ"ל סופחין וכמ"ש (ישעיה י"ד) ונלוה עליהם וגו' ונשפחו וגו'. וכמ"ש בפסחים (פ"ז) לא הגלה כו'. אלא כדי שיתוספו כו':

ט **הרים צלה וענפיה ארזי אל** כצ"ל:

י **נשענת ע"ג עצים כו'**. ועיין בשמ"ר פ' מ"ד:

פסקה ג

יא **בר קפרא אמר אחז כו'**. ירושלמי פ' חלק ה"א ע"ש:

יב **א"ת כובס אלא כובש** (בסנהדרין קד) דכבשינהו לאפי' ולדרשא דמקום טומאה דרש כובס כפשטיה מקום שמכבסין שם בגדים טמאים ועי' בירושלמי שם:

יג **קום טול** בירושלמי הגי' קום בול. ובריש רות רבה הגי' במשל זה קום אכול ונראה שעיקר הגי' קום כול בכ"ף פי' קום מדוד:

פרק לז

פסקה א

א **ושקעה ספינתו בים**. אפשר רמיזא כמ"ש יונה בסוף תפלתו אשר נדרתי אשלמה ישועתה לה'. לומר שבזכות שמשלם נדריו יושיעו ה' מן הים. ומכלל הן נשמע כו' וע' פר"א פ"י:

ב **סוף שבא לידי עבודת כוכבים וגו' וש"ד כו'**. ועב"ר פ"ע ובהגהותי שם בס"ד:

ג **א"ר אמי אין מיתה כו'**. שבת (נה):

פסקה ב

ד **דאנן זבנין חד כילה לחדא יתומא** כצ"ל (ובערוך ע' קלב א' גרס קלב ופירשו כתונת הר"מ ברלין):

ה **ותנינן תמן מיד התינוקות כו'**. (סוכה מ"ה) ומלשון המדרש כאן דקאמר דמינוקייא מקלקלי ומביא ע"ז הא דתינוקות שומטין כו' משמע כפי' התוס' שם ד"ה מיד כו' ע"ש:

ו **מיני גוזין בחד נהרא** כצ"ל:

פסקה ג

ז **א"ל הכרת גמליאל מימיך** כצ"ל: